

LUND UNIVERSITY

Resande bland Sune Jonssons bilder från Västerbotten

Bernsand, Niklas

Published in:
Drabbrikan

2025

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bernsand, N. (2025). Resande bland Sune Jonssons bilder från Västerbotten. *Drabbrikan*, 2025(38), 33-34.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Nr 38 December 2025

drabbrikan

Nevopan palla marro buttipa áran Frantzwagner kettanepa

I detta nummer:

Sid 2	- Om Drabbrikan
Sid 3-5	- Julhälsning och några ord om det gångna året
Sid 6-28	- Nevopan - Nyheter - Blandade sammandrag från höstens händelser inom det minoritetspolitiska området
Sid 29 -32	- Föreläsningsutbildning i Helsingborg - av projektledningsgruppen
Sid 33-34	- Resande bland Sune Jonssons bilder från Västerbotten - av Niklas Bernsand
Sid 35-38	- Den första Schpilo'n - av Raymond Husac
Sid 39-46	- Vem är resande i källorna? - av Arvid Bergman
Sid 47-53	- Novell: Flykten från gästgiveriet - baserad på en artikel av Christoffer Ek
Sid 54	- Om Frantzwagner Sällskapet

Drabbrikan, Frantzwagner Sällskapet, Box 160 16, 250 16 Helsingborg.

Omslagsfoto Jon Pettersson

Ansvarig utgivare Arvid Bergman

Redaktör Jon Pettersson

ISSN 2003-6256 Swish 123 071 64 64

Om Drabbrikan

Vårt första nummer av Drabbrikan publicerades i december år 2016 och utvecklades då från ett nyhetsmejl som gått ut sedan 2013. Sedan dess har antalet artiklar, skribenter och läsare konstant ökat.

Vår grundidé är att Drabbrikan ska vara kostnadsfri och fullt tillgänglig via webben. Det ska inte ställas varesig fysiska, ekonomiska eller andra krav på den som önskar att ta del av dess innehåll. Drabbrikan ska vara fullt tillgänglig för alla som önskar att ta del av det vi skriver. Man ska själv kunna avgöra när och var man tar del av Drabbrikan. Det digitala formatet .pdf kräver inte några kostnadskrävande program. Drabbrikans format är A4 och tillsammans med våra tillämpade teckenstorlekar den läsbar direkt på de flesta smartphones, läsplattor och datorer. A4-formatet är standard för utskrifter vilket innebär att den som önskar och har utskriftsmöjligheter också kan skriva ut enskilda artiklar eller Drabbrikan som helhet. Vi strävar efter att texterna ska vara skrivna på en svenska som medför bred mottaglighet och innehållet ska vara populärvetenskaplig samt kunskapshöjande. Innehållet ska vara kopplat till källor och dokumentation som också ska anges i respektive artikel. Vi tar sikte på att presentera en nyanserad bild över vår minoritets historia i Sverige och tillrättalägga felaktigheter som återges i berättandet av vår minoritets historia. Detta för att därigenom avdramatisera vanföreställningar om oss samt att skapa förutsättningar för individer inom vår minoritet att få kunskap om sin historia. Då för att man liksom individer ur många andra folkgrupper ska kunna känna stolthet över sin bakgrund och vem man är.

Redaktionen för Drabbrikan

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Med stöd från

*Menn pakkrar forr kavva berscht
ta vunschrar Domenne sassaren*

*Je Frejdano Vinatta ta
Je Loschano Nevo Berscht*

*Vi tackar för det gångna året
och önskar Er alla
En Fröjdeful Jul och
Ett Gott Nytt År*

Kära läsare,

Återigen har vi kommit till Jul- och Nyårshelgen som sätter punkt för året 2025. För oss på Drabbrikan känns det som att tiden går allt fortare men det är inte konstigt då året har varit fullspäckt och händelserikt. Nu när vi blickar tillbaka så har 2025 fört med sig mycket gott. Vi har haft goda samarbeten och vidareutvecklat verksamheter inom Frantzwagner Sällskapet, som står bakom Drabbrikan. En höjdpunkt var konferensen vi arrangerade tillsammans med de övriga minoriteterna i Malmö på Resandefolkets dag, den 29 september. Våra nationella och internationella samarbeten och projekt har fört oss runtom i landet och till Norge, Tyskland och Österrike. Vi har många saker i görningen, men har ännu inte hunnit skriva om allt här i Drabbrikan. Vi har varit tvungna att begränsa vårt innehåll och ge våra läsare ett avvägt, relevant, tillförlitligt, kunskapsbärande och förhoppningsvis intressant innehåll. Under nästa år tar vi sikte på att fortsätta publicera Drabbrikan i samma takt som tidigare och nå ut till våra läsare med vår okända och oskrivna historia - och då förstås kostnadsfritt!

Året 2025 har även präglats av orosmoln och tråkigheter i vår omvärld. Nyhetsrapporteringar har fyllts med våldsdåd och krig. Det ekonomiska har länge sett mörkt ut, men statsministern sade i dagarna att ekonomin nu börjar se ljusare ut. Om det stämmer får vi se, men oavsett så påverkas vi alla på något sätt. Nästa år kommer de stöd som är avgörande för vår unika verksamhet – som har fokus på resandekultur, svensk romani, forskning på vår historia och spridning av kunskap – att sänkas. – Så alla swish-bidrag är välkomna! De sökbara stöden är begränsade och konkurrensen är stor, och tyvärr inte alltid sund.

I Sverige är minoriteten romer indelad i fem grupper, varav resande är *en*. Grupperna skiljer sig i fråga om kultur, språk och historia, samt har olika lång existens i Sverige. När minoriteten och dess historia berörs behöver man kunna förhålla sig till denna verklighet. Att kunna belysa enbart den som i sammanhanget är relevant, som exempelvis offren i Förintelsens Auschwitz eller för steriliseringar i Sverige, är nödvändigt. Hänsyn behöver tas och skeenden tillskrivas de som specifikt är drabbade. Att konsekvent formulera sig som om att alla romska grupper är relevanta i alla kontexter blir fel. Sveriges museum om Förintelsen valde i utställningen *Oberättat* att använda termerna *sinti* och *romer*. Forum för levande historia har i en satsning mot skolans värld valt att beskriva minoriteten utifrån de fem grupperna. Det är en god början, men än finns mycket att göra. Att bryta gamla mönster, där romanifolk oftare beskrivs utifrån föreställningar än reell verklighet, är svårt – men nu har i vart fall de första stegen tagits!

Vår mening är att varje romsk grupp har rätt att värna sin unika historia, kultur och språkliga varietet. Tråkigt nog så misstolkas det ibland då en del kan anta att vi strävar efter att osynliggöra andra grupper än resande. Detta visade sig i ett publikt samtal vid en konferens den 30 oktober där en företrädare för en romsk organisation uttalade att vår ordförande är "rasist mot andra romska grupper". Vår ordförande

deltog inte själv vid konferensen och fick höra om incidenten dagen därpå. Sedan dess har flera av oberoende personer trätt fram och gett samstämmiga vittnesmål om uttalandet till oss. Förtal är inget att ta lätt på och vi överväger om en rättslig process bör inledas.

För det minoritetspolitiska området avsätts drygt 100 miljoner och lejonparten verkar förbrukas inom den offentliga sektorn. Till kultur- och språksatsningar, som är centrala delar av minoriteternas identiteter, fördelas endast små medel. Det ekonomiska omvärldsläget är ansträngt och svensk ekonomi påverkas, inte minst av NATO-inträdet och inflation. Statens budgetunderskott medför att besparingar måste göras, men att skära ner på ett område som redan är hårt kritiserat för sin underfinansiering är oroande.

Riksrevisionen och Diskrimineringsombudsmannen har i rapporter kritiserat staten för brister, liksom Europarådet har gjort sedan Sverige ratificerade minorietskonventionerna för 25 år sedan. I Aftonbladet sade FN:s särskilda rapportör Mary Lawlor den 12 december 2025 att hon var chockerad över läget i Sverige. Sverige kritiseras för arbetssätt och låg finansiering. Enligt vår mening styrs allt ur ett top-down-perspektiv, där majoritetsperspektiv styr agenda och villkor. Minoriteterna förnekas sina rättigheter istället för att få tillgång till dem. Utan förändring tynar minoriteternas språk, kulturer och hela identiteter bort.

Långsiktighet behövs om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken ska existera i framtiden, i linje med internationella konventioner och nationella lagar. Tanken syns i handling, säger man. De knapphänta resurserna som avsätts på området speglar kanske rentav statens vilja? I utredningen om en Svensk Kulturkanon (SOU 2025:92) behandlades de nationella minoriteterna som luft. Fråga är hur minoriteterna ska känna tillhörighet till Sverige när staten förringar dem så tydligt? Ska det vara så svårt för staten att bara leva upp till de åtagande man har iklätt sig, en gång för alla?

Julen är en tid av hopp och den aktuella situationen till trots hoppas vi att allt blir till det bättre – för oss ALLA – oavsett bakgrund. Vi hoppas på en snar fred och bättre ekonomi samt ett högre mått av acceptans och respekt för varandra.

Med detta önskar vi Dig en Fröjdefull Jul och ett Gott Nytt År 2026

Drabbrikans redaktion och Frantzwagner Sällskapets ledning

Nevopan Nyheter

Här följer samlade utdrag från några av höstens händelser, samråd och dialoger som vår organisation har deltagit i.

.....

Dialogerna kring MUCF:s övertagande om minoritetssuppdraget

Den 1 januari 2026 tar Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) över statens ansvar för frågor som rör Sveriges nationella minoriteter. Inför denna förändring kallade myndigheten till samråd med minoritetsorganisationer den 1 oktober. Samrådet visar både på försiktigt hopp – och på tydliga krav från minoriteterna om långsiktighet, kompetens och verkligt inflytande.

Bland de deltagande organisationerna fanns företrädare för samtliga nationella minoriteter, däribland Frantzwagner Sällskapet, Romano Pasos Research center och Trajosko Drom. Bakgrunden till samrådet är regeringens beslut att flytta ansvaret för minoritetspolitiken från Länsstyrelsen i Stockholms län till MUCF. Samtidigt övertar MUCF även statens stöd till trossamfund. Myndigheten kommer att ha två huvudsakliga kontor, ett i Växjö och ett i Stockholmsområdet.

MUCF:s generaldirektör Magnus Jägerskog säger att syftet med den nya organisationen är att skapa stabilitet, tydlighet och långsiktighet i arbetet med nationella minoriteter. En central utgångspunkt är att den kompetens som byggts upp hos Länsstyrelsen inte ska gå förlorad, utan i möjligaste mån följa med genom så kallad verksamhetsövergång. Detta välkomnades av samtliga närvarande organisationer.

Flera minoritetsorganisationer menade att arbetet med nationella minoriteter behöver vara förankrat i Stockholm. Närheten till Regeringskansliet, andra myndigheter och centrala beslutsprocesser sågs som avgörande. Inte minst för att säkerställa kontinuitet och reellt inflytande.

Organisationerna betonade också vikten av att uppdraget kring nationella minoriteter inte "försvinner" i MUCF:s breda verksamhet, utan ges en tydlig och synlig plats i myndighetens struktur.

En synpunkt var att MUCF borde ha en särskild enhet för nationella minoriteter, med ansvar för uppföljning, romsk inkludering och statsbidrag. En sådan lösning skulle skapa bättre samordning och långsiktighet, i likhet med hur Länsstyrelsen i Stockholms län tidigare arbetat, tyckte man.

Under samrådet återkom frågan om samrådets faktiska funktion. Flera organisationer pekade på behovet av tydligare strukturer för hur samråd ska genomföras med MUCF och andra myndigheter. Samråd måste präglas av långsiktighet, kontinuitet och förutsägbarhet. Det räcker inte med möten som saknar uppföljning eller punktinsatser. Samtidigt lyftes en allvarlig realitet: de centrala minoritetsorganisationerna har under senare år fått minskade ekonomiska resurser, vilket direkt påverkar deras

möjligheter att delta i samråd på jämlika villkor. Här finns en uppenbar risk: samråd som formellt sett uppfyller lagens krav, men där de berörda saknar faktiska förutsättningar att delta fullt ut.

En återkommande fråga gällde relationen mellan minoritetspolitik och arbetet med romsk inkludering. En organisation sade att romsk inkludering inte får isoleras som ett separat spår, utan integreras i det övriga arbetet med minoriteter, språk och kultur.

En organisation påpekade att romer omfattas av båda uppdragen, både minoritetspolitik och romsk inkludering. Det ställer särskilda krav på kompetens och samordning. Man betonade att Länsstyrelsens arbete i dag fungerar väl, men att detta är resultatet av många års inläring och erfarenhetsuppbyggnad. Det finns en oro för att kompetens förloras i samband med omorganisationen, var budskapet.

Samtidigt ställdes frågor om MUCF:s mandat. Har myndigheten möjlighet att samordna kommuner och regioner? Finns kapacitet att följa upp efterlevnaden av lagen om nationella minoriteter? Flera organisationer efterlyste i sammanhanget någon form av tillsynsfunktion. En organisation erbjöd

kompetensutveckling för personalen och hade goda erfarenheter från regionala samråd, som kan fungera som förebilder på nationell nivå. Medskicket var att kunskap finns, frågan är om MUCF är beredda att ta tillvara på den.

En deltagare lyfte särskilt behovet att systematiskt arbeta med att öka kunskapen om antiziganism, både inom myndigheten och i samhället i stort. De konkreta förslagen var att hålla återkommande utbildningar för personalen, att prioritera att anställa romer med språk- och kulturkompetens samt att inrätta långsiktigt stöd till ungdomsorganisationer.

Samrådet avslutades i en positiv anda. MUCF tackade för synpunkterna och konstaterade att myndighetens ingångsvärden inför omorganisationen var "väl avvägda".

Det återstår att se om ansvar bara flyttas över till ny myndighet, men där makt och resursförhållanden samt perspektiv förblir oförändrade? Eller markerar 2026 början på ett mer sammanhållet, kompetent och respektfullt statligt arbete där Sveriges nationella minoriteter får inflytande och delaktighet?

Redaktionen

Statsrådet i årligt samråd med minoriteten romer

I början av november bjöd Regeringskansliet in till årets samråd, och Frantzwagner Sällskapet var en av tre organisationer som deltog fysiskt. Traditionsenlig var mötet uppdelat i två delar. Den första hölls av tjänstepersoner från Kulturdepartementet respektive Arbetsmarknadsdepartementet, och den andra genomfördes i direkt dialog med kulturminister Parisa Liljestrand (M).

Regeringskansliets tjänstepersoner informerade om att budgetpropositionen för 2026 ska debatteras i riksdagen den 3 december. Fram till dess var inget formellt beslutat, och hur minoritetspolitiken påverkas återstår att se. Överlag har politikområdet nedprioriterats. Två bidragande orsaker som lyftes var Sveriges Nato-inträde, som kräver omfattande investeringar, samt det allmänna ekonomiska läget.

Ifjol år avsattes medel till ISOF:s Språkcentrum, till insatser för att stärka judiskt liv i Sverige samt till en försoningsprocess för den tornedalska minoriteten. Öronmärkta medel om fem miljoner kronor kommer att finnas till och med 2027. Man nämnde också Riksrevisionens rapport efter deras granskning av minoritetspolitiska satsningar i Sverige. I rapporten konstateras att staten på flera punkter brister i att nå uppsatta mål och i att uppfylla sina åtaganden gentemot de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Regeringen har nu fått rapporten och ska återkomma till riksdagen med förslag på hur situationen kan förbättras.

Den obligatoriska selfien med statsråd Parisa Liljestrand

Från och med den 1 januari tar MUCF över ansvaret för uppföljningen av minoritetspolitiken från Länsstyrelsen i Stockholm. Inför att regeringen skulle ge MUCF sina instruktioner inhämtades synpunkter från de nationella minoriteterna i mitten av september. Myndigheten ställer nu om och kommer att öppna ett särskilt kontor för minoritetsuppdraget i Stockholm, långt från huvudkontoret i Växjö.

Den andra delen av mötet inleddes efter att kulturministern anslutit. Hon började med att nämna den ökade polariseringen i samhället och hur olika grupper påverkas. Mot denna bakgrund lanserade regeringen ifjol en handlingsplan mot hat och intolerans. En av fem särskilt utpekade former är antiziganism. För närvarande pågår ett antal insatser runt om i landet. Andres Zanzi från Arbetsmarknadsdepartementet fyllde i och berättade att regeringen även ser över möjligheterna till ytterligare åtgärder.

En del av arbetet faller inom strategin för romsk inkludering, som har fokus på jämställdhet, arbete, bostad och utbildning. En ny referensgruppen för strategin tillsattes vid Regeringskansliet under året, och har haft sitt första sammanträde. Deltagarantalet var lågt, liksom det varit sedan referensgrupper tillsätts för 12-13 år sedan. Hur regeringen ser på detta nämndes inte.

För strategin romsk inkludering avsätter regeringen nio miljoner kronor. Hur de fördelas redovisades inte, men det vore föga förvånande om en inte en betydande del används inom statsapparaten, exempelvis till personalkostnader. Regeringen uppgav att man överväger att ge ISOF ett långsiktigt uppdrag att organisera Språkcentrum. Ur ett resandeperspektiv innebär detta sannolikt inga förändringar. Trots sitt uppdrag har Språkcentrum, enligt vår erfarenhet, inte visat någon vilja att engagera sig i svensk romani. Fokus har i stället legat på varieteterna lovari, kalderash och arli, samt möjligen i viss mån finsk romani. Det är kanske inte förvånande, då myndighetens romanitalande personal talar just dessa varieteter och inte har kompetens i svensk romani.

David Demetri från Internationella Romska Evangelistiska Missionen läste upp en lång och välskriven böneskrift. Trossamfundet bedriver en omfattande och betydelsefull verksamhet inom pingströrelsen. Deltagarna tillhör flera generationer och predikningar hålls på kalderashromani. Den största utmaningen är avsaknaden på egna lokaler. Statsrådet uttryckte förståelse men hänvisade frågan till kommunen. Sådant hanteras inte av regeringen.

Marcela Kovacsova från Göteborgsföreningen Trajosko Drom deltog på distans på grund av tågförseningar. Uppkopplingen dålig och delar av

hennes anförande föll bort. Hon hann dock understryka att antiziganismen ökar och att hon vill se minoritetspolitik i stället för integrationsåtgärder. "Romer talar svenska", sade hon innan ljudet bröts. När hon senare fick kontakt begärde hon att få inkomma med skriftliga synpunkter, vilket gick bra.

Gregor Kwiek från Romani Pasos Research Centre, tillika samhällsvägledare i Huddinge kommun, deltog också på distans via en instabil uppkoppling. Hans inlägg handlade främst om svårigheterna kring diskrimineringsanmälningar. Ofta upplever man att Diskrimineringsombudsmannen inte går vidare med anmälningarna, sade han. Statsrådet svarade att hon förstod frustrationen men uppmanade till fortsatta anmälningar, eftersom statistiken ger regeringen underlag för att förstå nuläget. Kwiek tog även upp problemen kring visselblåsarfunktioner i små kommuner. Den som utreder står ofta nära den som anmäls. Han menade att funktionen i sådana fall bör ligga externt. Statsrådet instämde i problematiken men påpekade att kommunerna är autonoma och att regeringen varken kan eller får ingripa.

Nenad Nikolic från Göteborgsföreningen Fusion berättade om ett sagoprojekt där äldre och yngre arbetar tillsammans med hjälp av AI. Föreningen eftersträvar också att etablera en mer långsiktig vägledande funktion inom arbetsmarknadsområdet. Eftersom frågan faller inom strategin för romsk inkludering såg statsrådet att berörda departement eventuellt skulle kunna bistå. En tjänsteperson med ansvar för området deltog i mötet och därigenom kunde kontaktuppgifter utbytas direkt.

Undertecknad företrädde Frantzwagner Sällskapet och redogjorde för att organisationen är forskningsbaserad. Verksamheten fokuserar på att samla in, producera och sprida kunskap om resanderomsk historia, kultur och språk. I samverkan med norska romanitalar byggs nu ett språkrådet för skandinavisk romani. Det är ett banbrytande arbete där rättighetsbärarna själva har tagit makten över sitt språks framtid. Detta har skett mot bakgrund av att svensk

romani i stort negligeras av den myndighet som ansvarar för minoritetsspråken i Sverige, ISOF.

Vidare framhöll jag att resanderomer i dag är den enda gruppen inom minoriteten som aktivt måste arbeta för att få sin romskhet bekräftad. Vi förnekas fortlopande våra kulturella och språkliga rättigheter. Jag ramade in hur resande under 1900-talet definierats på skiftande sätt: från att betraktas som "äkta", till att klassificeras som "blandras" av rasbiologer, sedan utpekades som samhällsplåga, som skulle steriliseras bort. Till sist klassificerades vi som en social kategori på 1950-talet och vår etnicitet förnekades. År 2000 erkändes vi som del av en minoritet på etnisk grund. Andra har tagit sig rätten att definiera oss, men ändå är vi samma människor, med samma språk och kultur, sade jag.

Genom forskning och evidensbaserad kunskap arbetar organisationen för att ge en korrekt bild av minoriteten romers historia och för att individer ska få åtnjuta sina rättigheter och revitalisera sitt språk.

Statsrådet uppgav att hon var bekant med kritiken mot ISOF och betonade vikten av förtroende. Att organisationen tagit egenmakt över språkfrågan sågs som positivt. Min replik var att det ur ett demokratiskt perspektiv är anmärkningsvärt att inga riktade satsningar görs på svensk romani, trots att talarna kan beräknas utgöra minst en tredjedel av minoriteten. Med en långsiktig och säkerställd finansiering vore detta en icke-fråga. Redan idag har vår organisation knutit till sig de kompetenser som krävs – lingvister, pedagoger, talare och rättighetsbärare – och arbetar utan det stöd som staten har skyldighet att tillhandahålla.

Vad samrådet ska leda till får vi se framöver.

Jon Pettersson

Södertörns högskolas öppna samråd

Den 19 november hölls ett öppet samråd rörande ett av högskolans regeringsuppdrag, som syftar till att främja undervisning på och i romani chib. Uppdraget knyter an till internationella konventioner och ska bedrivas på vetenskaplig grund, i samverkan med andra lärosäten och relevanta aktörer – även i andra länder. Ambitionen är bred och på sikt handlar det om att skapa förutsättningar för lärarutbildning i romani chib och därmed stärka språkets ställning i skolan, säger Domino Kai som ledde samrådet.

Högskolan redogjorde för att man sedan 2013 haft inslag kopplade till ämneslärarutbildning och uppdrag med tydligare fokus på revitalisering, som avslutades 2024. Nu är inriktningen mer direkt kopplad till undervisning och lärarfrågan. Samtidigt framkom det tidigt att resurserna är en begränsande faktor. Flera deltagare efterlyste satsningar på studiematerial och en ville se bättre ekonomiska förutsättningar för studenter. Högskolan svarade att man inte råder över detta, men tar frågorna vidare.

Ett centralt diskussionsämne i samrådet gällde romanivarieteterna. På frågan om vilka varieteter som omfattas uppgav högskolan att man i nuläget ger en kurs på 7,5 hp i så kallad "common romani", och att ytterligare en kurs planeras till hösten 2026. Där ska det, enligt högskolan, finnas möjlighet att läsa ytterligare en varietet och arbeta kontrastivt, som innebär att en talare av en varietet efter kursen ska kunna jämföra sitt språk med andra.

Kritiken var skarp. Baki Hasan, som är språkvårdare för romani vid ISOF och arli-talare, menade att ett "blandat" undervisningsspråk är ett påhittat språk. Ett som ingen talar. I förlängningen underminerar det modersmålsundervisningen snarare än stärka den. Varje varietet måste ha rätt till sin egen

språkliga utveckling och utbildning bör kunna ske på de varieteter som faktiskt används i familjer och lokalsamhällen, påpekade Baki Hasan.

Högskolan svarade att uppdragets formulering – romani chib – styr och att man inte kan gå emot uppdragsgivaren. Samtidigt medgav man att frågan om vägar framåt är svår när finansieringen inte motsvarar behoven. Högskolans företrädare menade att det inte är realistiskt att ha "20 lärare" för alla varieteter, och att man därför måste hitta modeller som kan fungera inom givna ramar. En tänkbar väg som nämndes var validering och alternativa utbildningsvägar, snarare än att direkt kunna erbjuda tre terminers studier i enskilda varieteter.

I diskussionen efterfrågades tydlighet. Vilka varieteter prioriterar man och på vilka grunder? I praktiken hamnar många utanför om utbildningen byggs kring en för utbildningen konstruerad form. Man svarade att dialog hade förts i dialoggrupp. Inga listor över "bättre" eller "lättare" varieteter hade upprättats, men man hade utgått från att vissa grupper funnits länge i landet samtidigt som man vill gå vidare bredare och utifrån där resurser finns.

Ett särskilt omstritt inslag var synen på kursromanin. Det framkom att material och undervisning bygger på harmonisering av flera östeuropeiska varieteter. Kritik riktades mot att detta blir en "lingua franca" utan verklig förankring. Ett språk som ingen talar kan inte accepteras utanför kursen. Högskolan svarade att intentionen är att skapa en ingång för dem som inte kan romani alls, men öppnade också för att satsningen kan vara fel tänkt. Om så är fallet vill man få det tydligt återkopplat.

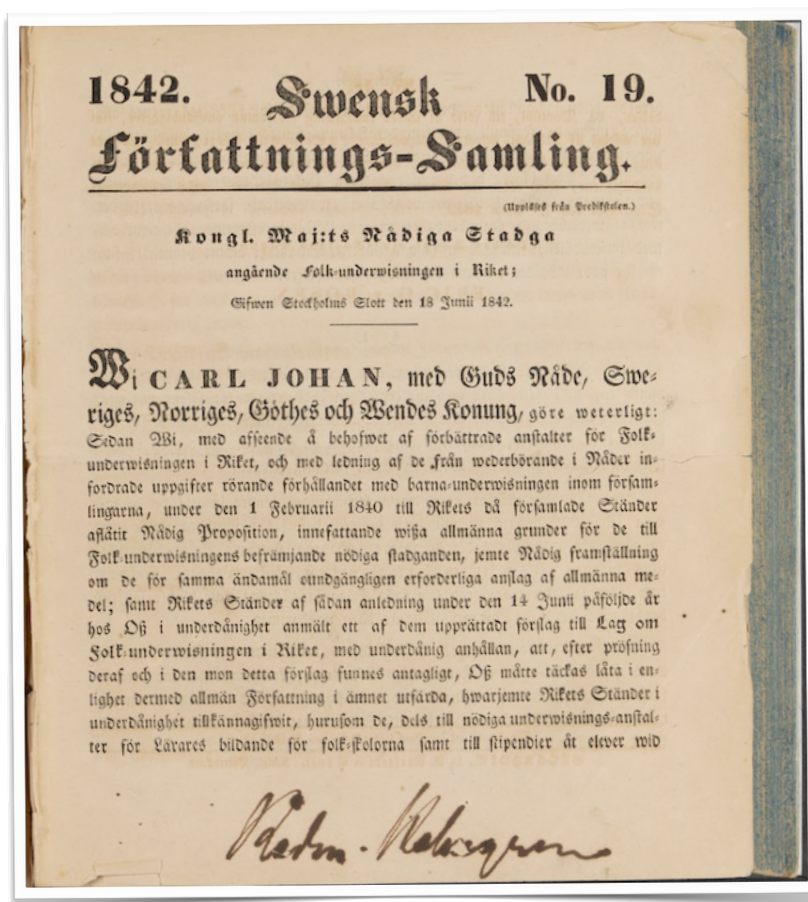
Mot slutet gled samtalet över i en diskussion om skolans utveckling. Högskolans ena representant påstod att romer inte fick gå i skolan historiskt och hänvisade 1842 års Folkskolestadga. Däri påstod densamme att det stod att "alla svenska pojkar och flickor" skulle gå i skolan. Att minoriteterna inte nämndes pekade på exkludering. Jag påtalade att det var ett märkligt sätt att tyda en äldre text. Inte minst då jag menade att slutsatsen var felaktig. Vid en närmre granskning kan konstateras att texten inte lyder skrivs såsom det påstods. Vår diskussion avslutades av en bruten internetuppkoppling.

Som parentes kvarstår en reflektion kring tolkning av historiska texter, som kräver försiktighet. I äldre tider benämndes hela rikets befolkning vanligtvis som "svenskar", på samma sätt som man idag gör i media. Trots att man kan vara överens om att minoriteternas faktiska livsvillkor ofta skilde sig från majoritetens i praktiken, så fanns inga paragrafer eller skrivningar,

varken i 1842 års Folkskolestadga eller senare liknande dokument, som direkt förbjöd "zigenare" / "tattare" att gå i skolan. Däremot fanns en rad praktiska omständigheter som förhindrade – inte bara minoriteternas utan även majorietsbefolkningens barn – att gå i skolan. Då ända in i början av 1900-talet.

Samrådet visade att regeringsuppdraget är viktigt, men också sårbart. Utan tillräckliga resurser och utan en tydlig modell som respekterar varieteterna riskerar satsningen att skapa mer misstro än framtidstro. Om målet är att stärka romani chib i skolan måste vägen dit byggas tillsammans med rättighetsbärarna, och med en språksyn som utgår från språkens verklighet – inte administrativa förenklingar.

Jon Pettersson

Stadga om folkundervisningen i Riket år 1842.

I dialogmöte med SVT och SR

I slutet av november arrangerade SVT och SR ett tvåtimmars dialogmöte med representanter för romska organisationer. Efter den obligatoriska presentationsrundan tog SVT:s strateg Alexandra Hjelm till orda och tackade för alla remissvar som skickats in till den senaste utredningen kring public-service (hädanefter PS). Många relevanta synpunkter kom från romska organisationer, och de kommer vi att ta med oss av framåt, sade Alexandra.

Vidare redogjordes för vad som är nytt inom PS-uppdraget framöver. Man ska vara teknikneutrala, vilket innebär att man inte längre enbart ska göra marksända produktioner. Man ska finnas där publiken finns, inte minst de unga. Uppdraget kommer att vara skiftande och brett, men man har finansiering. Inte så mycket PS-bolagen vill ha, men den är i vart fall säkrad för några år framöver. Produktionerna på minoritetsspråk ska ligga kvar på 2025 års mängd och man funderar över att göra mer på en enda varietet eller göra en satsning som är stor. Det ska dock göras utifrån relevans.

Programchefen för minoritetsprogrammen, Ylva Jonsson Sarri, tog vid och talade om programmen *Inblick* som nu har gjorts på romani. Man ska inte längre ha nyheter på romani chib utan satsa på aktualitetsdokumentärer. Man siktar på att göra samma produktioner på flera olika språk. Man har också hittills fortsatt med *Möte med*, men kommer ändra detta nästa år. En av de senaste minoritetsproduktionerna var *Historien om Gröna Lund*, som Arvid Bergman berör i sin artikel på sidorna 39-46 i detta nummer.

Därefter talade programutvecklaren Tomas Lindh om produktionen *Sno inte min kjol*, som rör kulturell apropriering. Produktionen gjordes för att synliggöra design-kulturell apropriering. Produktionen finns omnämnd i Drabbrikan nr 37 sid 58. Han berättade att SVT-play tar plats när allt fler flyttar från vanlig tv till att streama. Totalt har 1.4 miljoner timmar hittills streamats på de nationella minoritetsspråken. Detta är ett kvitto på att vi når ut, avslutar Tomas Lindh.

SVT:s statistik från dialogmötet

Robin Szoppe, som är kommunikatör för de två Göteborgsföreningarna Arthem och Trajosko Drom, frågade hur man kan veta om det är unika eller återkommande tittare. Svaret var tydligt – SVT kan mäta om någon tittar på t.ex. 80 % av produktionen eller hoppar av tidigare. Man kan se om någon startar en produktion, t.ex. *Felizia - Miro Jiben*, och sedan stänger av dem. För att förhindra att så sker har produktionerna skapats så att folk inte stänger efter 2 min.

Ylva Jonsson Sarri tog vid och berättade att man har som idé att intervjua företrädare för politiska partier och bjuda på traditionell mat. Någon produktion ska spela in i Malmö och så ska man även spela in med Nordvision – ett samarbete

mellan DR (Danmark), NRK (Norge), SVT (Sverige), YLE (Finland) och RUV (Island) samt 5 associerade partners KNR (Grönland) KVF (Färöarna) UR (Sverige), SR (Sveriges Radio) och Ålands Radio.

Det finns inte så många minoritetsspråkliga program i våra övriga länder, men vi kan kanske hitta något som berör alla 16 miljoner romer i Europa och som vi kan sälja utomlands, säger Ylva. Jag ställde en fråga om vilka varieteter man i så fall tänkte producera på. Minoritetsspråksuppdraget är ju till för att främja de nationella minoritetsspråken och inte för att producera program att sälja till andra länder. Ett medskick var att ifall SVT fokuserade på Norden så behöver man vara medveten om att flera av de varieteter som är minoritetsspråk i Sverige inte är det i de övriga nordiska länderna.

Ett program som man ska göra är *Sockerskolan*, där ungdomar ska filmas i sina escape-rooms. Just nu söker man efter två romska skådespelare. Produktionen är planerad att göras på två romani-varieteter och på samiska. Vilka varieteter man valt framgick inte.

Ulf Myrestam från SR berättade om Radio Romano som jobbar med nyheter och löpande utbud. De har även programserie *Terni Generatia*, som betyder unga generationen på valakisk romani. Programledarna har blivit över 40 och nu ska de ersättas med nya side-kicks. I programmet tar man in gäster och talar om olika frågor. Nästa etapp i inspelningen börjar i januari och arbetet ligger i linje med den nya strategin för PS-bolagen. Man ska arbeta gemensamt i högre grad. Utöver detta har faktagrupp för äldre barn gjorts istället för sagor. Ur *Historierummet* på *P3-historia* ska 10 berättelser översättas till romani chib.

Målet är att man ska göra program som håller över tid. Andra program som har gjorts har exempelvis varit om hur man lär sig ett språk. I detta har man gjort ramsor och visor för små barn.

Efter PS-bolagens genomgångar var det dags för minoritetsdeltagarna att komma till tals. Britt-Inger Lundqvist representerade föreningen Rung, förlaget Dikko och föreningen Romni. Hon började med att berätta om att en av föreningarna hon företrädde hade prisats för en nyutkommen bok och de var i färd med att ge ut fler böcker. Nästa skulle bli en barnbok.

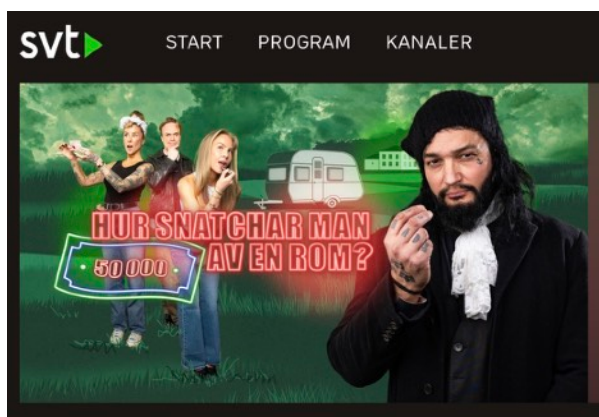
Robin Szoppe kom efter henne in och menade att huvudfokus behöver ligga på att innehållet behöver vara balanserat och fylla kunskapsluckor. – Vi romer är ingen homogen grupp. Vi har olika kultur, språk, olika historier - stora skillnader. Jobbar ni balanserat eller blir det fokus på majoritetsgrupperna?, frågade Robin.

Ylva svarade att de försöker men lyckas inte hitta folk till de olika programmen. Sedan så har många minoriteter har olika kulturuttryck och språk, t.ex.samer. Vi är medvetna om det men har pengar och tid som prioritering, säger Ylva. För SR är det svårt att hitta journalister som talar olika varieteter av romani. Om man kan hitta en bra journalist så anställer man nog denne, säger Ulf Myhrestam.

Robin Szoppe påpekar att det i programmen ibland finns programledare som talar en dialekt av romani medan gästerna talar andra dialekter. Det förnekar folk. Jag rekommenderar att man tar bort klyftan som kan ta bort detta. Så att det inte blir att bara en dialekt kommer fram, säger han.

Alexandra Hjelm påpekar att SVT med sitt uppdrag ska revitalisera minoritetsspråken. – Vi ska nå ut till unga och har en aspirantutbildning. Vi försöker hitta folk som kan göra TV och Radio idag, och vi behöver er input också, säger hon

Fred Taikon från É romani Glinda riktade kritik mot programmet *Hur man snatchar 50 000 från en rom*, där huvudpersonen Louie Marti kallar sig själv "zigenare". Ordet är kränkande och betyder "de orörbara", menar Fred och hävdar att ordet är detsamma som kalderasha-romernas *marimé*, som betyder oren. Att bara använda ordet i TV är kränkande och det svaret SVT har gett till följd av tidigare kritik räcker inte. Att tillåta en person kalla sig så i TV bara spär på och legaliserar att fortsätta ordet "zigenare". Man har tagit bort ordet redan år 1971 och ersatt med rom, säger Fred och lägger till att samma sak gäller för ordet "tattare". Men visserligen finns det en grupp i Norge som kallar sig "tater", men skulle SVT släppa igenom någon som kallade samer för "lapp"? avslutar han.

Skärmbild från SVT-play

Ylva ger en förklaring till hur man tänkte när man lät Louie Marti kalla sig själv "zigenare" i sin produktion. I slutänden kunde SVT inte sätta sig över och bestämma hur en person definierar sig. Hon är medveten om problemet, men det var så man tänkte då. Idag hade man kanske tagit ett annat beslut.

Sist av deltagarna kom jag till tals och började med att berätta att Frantzwagner Sällskapet är en forskningsbaserad organisation och att ett av våra fokusområden är språklig revitalisering. En annan är att sprida kunskap om historien, vilket är viktigt eftersom den svenska situationen är komplex. Under en stor del av historien var vi resande den enda romska gruppen som existerade i dagens Sverige. Romani som talades här har sammanflätats med svenskan liksom jiddisch har sammanflätats med tyskan.

Saken är i början av 1900-talet så definierades vi resande som "äkta zigenare/tattare". Sedan klassades som blandras av rasbiologer på 20-talet. På 30-talet utpekades vi som en samhällsfara som utsattes för tvångsåtgärder – som fortsatte i årtionden därefter. På 50-talet ändrade man sig igen och förnekade vår etnicitet helt. Istället definierades vi som en social kategori. Detta gällde fram till år 2000 när vi blev del av en nationell minoritet. Denna utvecklingen har lett till att vår romskhet än idag ifrågasätts. Organisation jag leder verkar för att sprida kunskap så att resande inkluderas i satsningarna som görs. Mot bakgrund av vår plats i svensk historia och nutid är det av hög relevans, sade jag.

Därefter lyfte jag mina personliga erfarenheter från min tid vid SVT och underströk att bolaget är en väloljat maskineri med tydliga ramar och bra arbetssätt. TV-produktionerna är fantastiska, sade jag. Min erfarenhet är dock att ramar och fastställda arbetssätt utgjorde hinder i de produktioner jag själv deltog i. Som exempel saknade er avtalade översättare kompetens att översätta till svensk romani. Att jag själv översatte gick inte för sig. Därav förbjöds jag att tala min egen varietet. – Det var rent ut sagt för djävligt!

SVT:s uppdrag är att främja de nationella minoritetsspråken i Sverige. Ett väldigt dåligt exempel på ett sådant försök var ett program med AI-röst, som lät som en blandning av finsk och albansk brytning. Dels är det väldigt långt från hur svensk romani talas och dels var språket i sig fullständigt obegripligt. AI kan förhoppningsvis användas i framtiden, men inte i nuläget. Ett sista medskick var att målgruppen behöver komma in redan i idéstadiet. Att SVT:s personal själva kläcker programidéer, utan att veta om ett aktuellt språk ens har en vokabulär som passar i produktionen, det fungerar inte.

Sammantaget var det inte mycket nytt under solen. Det mesta PS-bolagens representanter nämnde var redan känt. Likaså var synpunkterna som gavs desamma som i andra sammanhang. I sig är det varken något nytt eller konstigt.

Men att få höra SVT:s programchef berätta att bolaget har tankar på att göra program på minoritetsspråk för att sälja utomlands, det kom som en väldig överraskning.

Jon Pettersson

Nätverksmöte om nordiskt romanihantverk i Hudiksvall

I slutet av november samlades forskare, museirepresentanter, hantverksorganisationer och företrädare för romanifolket från Sverige, Norge och Finland på Hälsinglands museum. Fokus för mötet var att diskutera hur romanifolks historia, hantverk och kulturella uttryck kan synliggöras, dokumenteras och stärkas – i ett gemensamt nordiskt perspektiv.

Mötet visade både på ett växande intresse och de strukturella hinder som fortfarande präglar arbetet – århundraden av osynliggörande, förnekelse och feltolkningar. Nu finns det en stark vilja till samarbete över nationsgränser.

Museichef Åsa Stenström inledde mötet med att presentera Hälsinglands museum och dess uppdrag, inte minst den del som är kopplat till

Sveriges nationella minoriteter. Museet, vars samlingar påbörjades redan 1860 och som haft sina nuvarande lokaler sedan 1937, har under det senaste decenniet fördjupat sitt arbete minoritetsperspektiv.

Tidigare samarbeten har i stor utsträckning skett tillsammans med kalderashromer, men under senare år har museet allt tydligare samverkat med resande. Arbetet med Rosa Taikons efterlämnade samlingar lyftes särskilt fram som ett exempel på hur kalderasharomskt hantverk och kulturarv kan integreras i museernas kärnverksamhet – och samtidigt synliggöra den historiska exkluderingen från kulturinstitutionerna.

- Vi har ett ansvar att spegla Sveriges nationella minoriteter, både regionalt och nationellt.

Samverkan och samarbete är inte ett tillval, utan en grundförutsättning, betonade museets företrädare.

Hege Henriksen från Norwegian Crafts presenterade organisationen, en ideell aktör baserad i Oslo som grundades 2012, med syftet att sprida och synliggöra norskt hantverk internationellt. Kärnan i verksamheten är nätverkande, men organisationen arbetar också med residensverksamhet och internationella samarbeten.

Henriksen beskrev hur man i många europeiska länder arbetar med ett bredare hantverksbegrepp än i Norden, vilket också har påverkat Norwegian Crafts eget arbetssätt. Kontakten med Christina Zetterlund har varit betydelsefull i detta sammanhang, inte minst i organisationens pågående arbete kring romanifolks hantverk. Ett nordiskt projekt är nu igång tillsammans med Taternes landsforening, aktörer i Finland och Sverige, där tre nätverksmöten planeras. Mötet i Hälsingland var det första, med fortsättning våren 2026 i Norge.

Sebastian Casinge redogjorde för Hälsinglands museums arbete med romanihistoria och belyste skillnaderna mellan Sverige, Norge och Finland när det gäller synen på romanifolk. Han lyfte särskilt vikten av att engagera unga i arbetet. Sedan tre år leder han projektet *Resandeliv*, som bedrivs i samarbete med Frantzwagner Sällskapet. Projektet omfattar forskning, dokumentation och insamling av bilder och berättelser. Utvalda delar registreras i museisystemet Primus och ska publiceras via DigitaltMuseum framöver. Inom ramen för projektet publiceras varje månad en bild med tillhörande text under rubriken *Resandebilder*.

Målet är att skriva de resandets historia som en integrerad del av Sveriges och Nordens historia – inte som marginalanteckningar i majoritets-samhällets berättelse. Fokus ligger på vardagsliv, handel, hantverk och fredliga möten, sådant som länge utelämnats i historieskrivningen. Samtidigt är dokumentationsarbetet förknippat med etiska utmaningar.

– Resande har av historiska skäl ofta haft goda skäl att undvika synlighet. Det påverkar även dagens arbete, där frågor om samtycke, integritet och ansvar är helt centrala, konstaterade Casinge.

Frantzwagner Sällskapet representerades av Jon Petterson, som satte mötet i ett större historiskt sammanhang. Organisationens arbete vilar på tvärvetenskaplig forskning, med genealogisk forskning som kärna. Därutöver bedrivs språklig revitalisering och kulturstärkande insatser.

Från slutet av 1800-talet formades bilden av romanifolk i Sverige i hög grad genom skönlitteratur, för att senare förstärkas av rasbiologi och medial demonisering. Statens institut för rasbiologi, steriliseringar, registreringar och tvångsåtgärder skapade en systematisk utsatthet. Efter andra världskriget följde en akademisk förnekelse av resandes etnicitet, där gruppen reducerades till ett "socialt problem".

– Att revitalisera och återta språket är avgörande. Utan språk riskerar minoritetsstatusen att urholkas, betonade Jon Petterson.

Under de senaste tio åren har organisationen bidragit till produktionen av över hundratals publicerade texter. De är allt från lexikon till artiklar och kunskapsunderlag för museer, stadsvandringar och dylikt. Allt är i syfte att synliggöra romanifolks bidrag till samhället.

Lillian Støen presenterade Taternes landsforenings projekt *Romanifolkets håndverksløft*, ett initiativ för att bevara och dokumentera traditionellt romanihantverk. Projektet möjliggjordes genom ett särskilt stöd och har därefter vuxit snabbt. Målet är att samla historiskt material, fotografier, film och muntliga berättelser, med särskilt fokus på äldre hantverkare och tekniker. Kopparslageri, knivtillverkning och textiltraditioner dokumenteras steg för steg, Verktyg, material och processer i framställning bevaras digitalt och tillgängliggörs via webben. Särskild tonvikt ligger på att nå yngre generationer.

Norskt romanihantverk exemplifierat av Taternes Landsforening

Samtidigt finns stora utmaningar. Många, särskilt äldre, hantverkare är ovilliga att exponera sig offentligt eller hålla kurser. Vissa hantverk, som förtenning och kopparslageri, är svåra att hitta utövare till. – Alla står bakom projektet, men alla känner sig inte bekväma med att synas. Historien sitter i kroppen, konstaterade Støen. Trots detta har projektet haft stor genomslagskraft. En ungdom har anställts och engagerar ett stort antal unga. En ung fotograf och filmare är knutna till arbetet och intresset från finansörer fortsätter öka.

Den finska filmskaparen Katariina Lillqvist från Romanikulttuurin museo visade film och berättade sitt om arbete. Ett projekt rör Hilja Grönfors omfattande insamling av cirka 300 finsk-romska visor. Majoriteten av dessa är på finska, vilket speglar likheter med svenska och norska romanifolks vistraditioner.

Lillqvist visade även en dockanimation och berättade om ett pågående projekt där poesi ska översättas till finsk romani. Arbetet är språkligt krävande, eftersom många poetiska begrepp saknas i varieteten. En möjlig väg har varit att studera andra romanivarieteter, såsom tjeckisk romani, vilket väcker frågor om språkets själ och historiska kontext. Parallellt arbetar museet med att dokumentera finsk-romskt spetsarbete, som ska visas i Oulu under kulturhuvudstadsåret 2026.

I den avslutande diskussionen återkom behovet av ett tydligare nordiskt perspektiv. Romanifolks historia har aldrig följt nationsgränser, och framtidens museiarbete, forskning och kulturarvsförvaltning måste spegla detta. Förslag om gemensam kartläggning av romanifolks närvaro i Norden, fördjupade museisamarbeten och fortsatt nätverksarbete lyftes fram. Taternes landsforening kommer att stå värd för nästa nätverksmöte i Norge under våren 2026.

Nätverksmötet i Hälsingland visade att en förändring är på väg. Från att ha varit osynliggjort, misstänkliggjort och förnekad tar romanifolk allt större plats och berättar sin egen historia. Då inte som ett exotiskt undantag, utan som en självklar del av det nordiska kulturarvet.

Redaktionen

Riksdagsseminarium om minoritetspolitikens 25 år!

Den 27 november 2025 genomfördes ett riksdagsseminarium med anledning av att Sveriges minoritetspolitik fyller 25 år. Seminariet arrangerades i samarbete mellan Socialdemokraterna, Moderaterna, Länsstyrelsen i Stockholms län, Sametinget och organisationer från de fem nationella minoriteterna. I juni 2025 väcktes idén vid ett samråd mellan Länsstyrelsen i Stockholms län och de nationella minoriteterna. Minoritetsorganisationer som hade meddelat intresse bjöds in till en särskild arbetsgrupp med operativt ansvar för innehåll och genomförande. Länsstyrelsen fanns med i en stödjande och samordnande roll.

Backdrop från riksdagsseminariet. Foto Jon Pettersson

Själva genomförandet den 27 november 2025 fungerade väl. Förstakammarsalen upplevdes som värdig och bidrog till att lyfta minoritetsfrågorna till den nivå som eftersträvades. Målgruppen var i första hand politiker och i andra centrala samhällsaktörer. Seminariet filmades i sin helhet och kommer efter textning att publiceras online. På plats fungerade teknik, logistik och program utan missöden. Inledningstalare var Jennie Nilsson (s), ordförande i konstitutionsutskottet. Frågorna för dagen var vilka lärdomar vi har fått från de senaste 25 åren med minoritetspolitik. Hur kan vi blicka framåt? Hur ser det ut i Norge? Moderator Kaisa Syrjanen Schaal vid och gav en kort bakgrund till minoritetserkännandet

och den grundläggande idén bakom erkännandet. Därefter bjöd hon upp programmets tre första talare.

Leena Huss, professor eremita, talade om den kritiserade och bristfälliga hanteringen av minoritetsspråken, som nämns i Riksrevisionens rapport *Nationella minoritetsspråk - kortsiktiga och otillräckliga statliga insatser* (RiR 2025:16). I rapporten pekas en lång rad brister i statens hantering av minoritetsspråksfrågan ut. Bristen på långsiktighet och möjlighet till utbildning i och på minoritetsspråk är mest alarmerande. Efter rapporten har regeringen beslutat att ge ISOF fortsatt uppdrag att bedriva Språkcentrum. I ytterligare två frågor som rör Skolverket och modersmålsundervisningen ska regeringen återkomma efter årsskiftet.

Lars Ahrenius, Diskrimineringsombudsman, talade om att myndighetens vision är ett samhälle fritt från diskriminering. Myndigheten arbetar även främjande och som en del i det arbete har de publicerat rapporten *Nationella minoriteters rättigheter - några iakttagelser och rekommendationer 25 år efter Sveriges ratificering av Europarådets minoritetskonventioner*. Sverige behöver göra mer, trots att insatser har gjorts så är bristerna omfattande. På grund av historiska och nutida diskriminering får de nationella minoriteterna i slutänden inte tillgång till sina rättigheter.

Lennart Rhodin, hedersdoktor vid Luleå tekniska universitet, började att fråga om hur det ser ut i den kommunala verkligheten. Han pekade på svårigheterna att anställa personal till äldreboenden som talar minoritetsspråken. Oavsett att vissa

Från vänster. Lars Ahrenius, Lena Huss och Lennart Rhodin.
Foto Jon Pettersson.

kommuner är förvaltningsområden för finska, samiska eller meänkieli är språkfrågan svårarbetad. Detta trots upprepade påstötningar och olika utredningar. Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering (SOU 2017:91), som leddes av Jarmo Lainio, slängdes i papperskorgen.

I nästa punkt i programmet var det dags för de nationella minoriteternas och urfolket samers representanter att under vardera 5 min ge sina synpunkter på det minoritetspolitiska läget.

Anders Eriksson, Sverigefinländarnas delegation, inledde med att citera Carl Bildt (m) som år 1991 sade att finnarna är en del av Sverige. Det blev så att säga startskottet för minoritetspolitiken. För vår minoritet är språket det centrala. Tidigare var det tabubelagt att tala finska, men idag är intresset stort. Inom hemmets väggar försöker man använda språket, men när man kommer till förskolan blir det stopp. Om myndigheterna stöter till så kan vi, men reella åtgärder behövs. Samråden menar Anders Eriksson många gånger är dålig teater. Själv deltog han vid det i media uppmärksammade samrådet om En Svensk Kulturkanon där Lars Trädgårdh jämförde Tornedalingar med bandyspelare. Jag tror aldrig att jag känt mig så förnedrad i hela mitt liv som då, säger Anders Eriksson. Vi har en bilateralt relationen mellan Finland och Sverige. Återigen citerar han en maktbävare, nämligen Kung Carl XVI Gustav i ett tal från 2008, som då sade: "Finland och Sverige binds ihop, inte minst genom, av en språklig och kulturell gemenskap. Finlandssvenskarna och Sverigefinnarna

utgör med sina språkkunskaper, en ovärderlig tillgång för kontakterna mellan våra länder. Det ligger i bådass intresse att det också i framtiden talas finska i Sverige och svenska i Finland."

Nina Kostet, Svenska Tornedalingars Riksförbund, säger att deras mest aktuella fråga är de två försoningsprocesserna mellan tornedalingar/kväner/lantalaiset och svenska kyrkan samt med staten. Svenska kyrkan har gett en del ekonomiskt stöd, organiserat viss verksamhet och gett elever från 1900-talets assimilerande arbetsstugor en ursäkt. Försoningsprocessen gentemot staten står däremot still. Vi arbetar för att förslagen i Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68). Det drivs även en process att erkännas som urfolk, eftersom man uppfyller definitionerna för vad urfolk är. Vi arbetar för att vi ska bli inkluderade och få ökad synlighet. Vi är Sveriges minst kända minoritet. Det påverkar våra möjligheter att arbeta med frågor som rör vår minoritet. Vi vill bara finnas kvar som de vi är, med våra näringar, men det finns en stor okunskap.

Eva Fried, Sveriges jiddischförbund, inleder med att konstatera – att bli erkänd som nationell minoritet och minoritetsspråk har varit en viktig händelse som har stärkt självkänslan och gjort att fler vågar träda fram. Det är nu viktigt att titta tillbaka och två myndigheter har redan här pekat på stora brister. I framtiden behöver man se över så att det aktiva civilsamhället som består av de historiska nationella minoriteterna får verka i en struktur som tillåter långsiktig verksamhetsplanering. Idag finns ingen sådan och verksamheterna är beroende

tidsbegränsade kortsiktiga projekt. Vi har alla hamnat i ett projekträsk, säger Eva Fried. Årligen blir vi kallade till 15-20 samråd, men vad ska samråden leda till är osäkert och frågan är hur de dokumenteras. Dessutom är det svårt för personer i arbetsför ålder att delta och formerna för samråd behöver ses över. Ett annat bekymmer är att minoriteterna ses som en enhet. Man behöver sätta sig in i respektive minoritets behov, säger Eva Fried och riktar kritik mot att judiska och romska minoriteterna inte är territoriella bundna. Det kanske var relevant vid minoritetserkännandet, men inte idag. Vi hoppas att frågan kan ses över. Slutligen påtalades avsaknaden av en tydlig vision från regeringen om vad man vill med minoritetspolitiken. Något som kom nyligen var neddragningar av statsbidrag. Eva Fried avslutar med att belysa den ökande antisemitismen, som hon säger är ett hot mot alla demokratier och kan ses som ett lackmuspapper där man tar tempen på en demokrati.

Jon Pettersson, Frantzwagner Sällskapet, säger inledningsvis att minoritet romer förmodligen är den mest komplexa av våra minoriteter. Den innehåller ett stort antal grupper med olika kulturer, språkliga varieteter och historiska erfarenheter. Själv har han bakgrund i en av grupperna, den som heter resande, och kan inte tala för alla romer. Men han motser en större flexibilitet i statens hantering av minoriteten, där man i större utsträckning kan förhålla sig till mångfalden. Idag rapporteras att satsningar görs på romani chib och romer, utan att ta hänsyn till vilka varieteter och grupper som blir föremål för satsningarna. Strategin romsk inkludering riktar sig mot vissa grupper, inte alla, och är en integrationsåtgärd, inte generell minoritetspolitik. Kring resande finns en ambivalens, eftersom gruppen i 50 år före erkännandet ansågs vara en social grupp istället för en etnisk grupp. Många vet inte hur man ska hantera detta, man har glömt att vi har funnits i landet sedan århundraden och jag hoppas man kan se över detta. Kanske behöver man tillsätta en utredning och börja om från början? säger Jon Pettersson.

Eva Fried, Jon pettersson, Nina Kostet och Matti Blind Berg

Matti Blind Berg, Svenska Samers Riksförbund, tar avstamp i att språket är en grundsten i samiska identiteten och kulturen. Det är märkligt att inte mer görs för att bevara och utveckla språket, säger han och önskar se och höra mer samiska i media. Men samiskan behöver också ett sammanhang att talas i. Språket har växt fram i naturen, av ett jagande naturfolk. Naturen behöver bevaras så att det samiska kan bestå och då blir det hela också en fråga som rör markrättigheter. Matti Blid Berg nämner även ett nyligen uppmärksammat fall, där en person uppsåtligen har kört ihjäl renar. Juridiskt sett kunde händelsen inte anses vara hatbrott och han ifrågasätter var gränsen går. Vad driver en människa att ta ihjäl ett oskyldigt djur om det inte är hat mot samer?

Kaisa Syrjanen Schaal sammanfattar att bättre strukturer, lagar, inflytande effektivitet i förverkligande av rättigheter, synliggörande, resurser och att utgå från minoriteternas och dess gruppers faktiska förutsättningar istället för föreställningar. Det är var minoriteterna efterfrågar.

Dag Finn Høybråten, fd. ordförande norska Sannings- och försoningskommissionen, talar om försoningsprocessen mellan urfolket samer och de nationella minoriteterna kväner och skogsfinnar i Norge. Sedan slutet av 1800-talet och fram till början av 2000-talet utsattes grupperna för en stark förnorskningssprocess. Detta har konstaterats vara en orätt. Gruppernas identiteter, kulturer och språk undertrycktes under lång tid och gruppernas medlemmar tvingades att välja *en* identitet - en norsk. Konsekvenserna efter den mångåriga

Dag Finn Høybråten och Kaisa Syrjanen Schaal. Privat foto

diskrimineringen är långtgående och idag finns det en omfattande kunskapsförlust i fråga om språk, kultur och identitet. Försoningsprocessen har sikte på att stärka civilsamhälle, kyrka och livssyn, utbildning, forskning, kulturliv och hälsa. Idag är det ingen som ifrågasätter detta, den 680 sidor långa utredningen ligger öppen. Men gemene norrmann har inte en aning om vad som har skett i landet, säger Dag Finn Høybråten.

I följande programpunkt fick konstitutionsutskottets ordförande Jennie Nilsson (s) och vice ordförande Mats Green (m) svara på Kaisa Syrjanen Schaals frågor om hur läget ser ut om 25 år.

Jenni Nilsson börjar med att säga att politiken behöver bli modigare och titta tillbaka på vad som har fungerat och inte. Oavsett så har en del resultat uppnåtts, och de behöver vi bygga vidare på. Vi behöver titta på hur man har gjort i andra länder, och att det görs med dem det berör. Vice ordförande Mats Green (m) menar att den ökande antisemitismen behöver göras någonting åt. Vi svenskar behöver se oss i spegeln. Vår bild är ofta att vi är lite bättre än andra, och den behöver vi reflektera över. När det rör markrättigheterna så har politiken tagit ett steg tillbaka och låter domstolarna avgöra frågan. Jag tror att politiken behöver steppa upp.

Om man studerar Europarådets fem granskningar och den kritik Sverige har fått, så är språkundervisningen vår akilleshälen. Allt färre barn får möjlighet till tvåspråkig och

modersmålsundervisning. Nu har bankkonventionen också blivit svensk lag och även här tas identitet och språk upp. Hur ser ni på det? frågar Kaisa Syrjanen Schaal

Jenni Nilsson menar att kritik manar till eftertanke. Vi behöver säkerställa en stabil långsiktig finansiering och veta vad man vill göra. Vi behöver sätta tydliga mål. Man behöver se på frågorna lite innovativt. Vi talar mycket om digitalisering och nya myndigheter. Även här kanske man kan hitta nya metoder?

Att man får lära sig modersmål utan förkunskaper upp till gymnasiet är en positiv förändring, och så förstår Språkcentrum, som nu ska fortsätta bedriva sin verksamhet, menar Mats Green.

Kaisa Syrjanen Schaals nästa fråga är hur man får till det så att man ser minoriteterna med sina kulturer och språk som en resurs?

Mats Green (m) och Jennie Nilsson (s). Privat foto

Vi behöver förändra vårt mindset, i både politik och myndighet, att minoriteternas språk och kultur inte är en fråga för minoriteterna. Vi behöver höja deras status och det är bara vi som kan göra det, svarar Jennie Nilsson. Att vi ha fått ta del av minoriteternas språk och kultur på nationell TV på bästa sändningstid är bra, säger Mats Green. Ett sista medskicka från Jennie Nilsson är att politikerna behöver se det minoritetspolitiska området som alla andra politikområden och få till stabil och långsiktig finansiering. Mats Green instämmer och avslutar

Sara-Elvira jojkar. Privat foto.

med att han menar att politiken har släppt för mycket från sig och behöver träda in.

Näst sista punkt i programmet var ett kulturinslag i form av samisk joik. Sara-Elvira Kuhmunen från Saminuora (samisk ungdom) framförde jojken čuvvgodit, som betyder "att ljusna". Jojken var hennes bidrag i Sámi Grand Prix år 2022.

Avslutningstalare var Magnus Jägerskog, generaldirektör för MUCF, säger att det han hört under dagen har berört honom. När vi ses igen om 25 år behöver vi kunna se att positionerna har flyttats fram. Vår myndighet är Sveriges samlade myndighet för civilsamhälle och unga, men kommer efter årsskiftet också ha trossamfund och nationella minoriteter som frågor. Vi har i vår instruktion att driva på det offentliga, andra myndigheter, regioner och målgrupper. Vi är väldigt ödmjuka inför vår uppgift och ska utveckla vårt arbete efter bästa förmåga. Jag är glad över att personalen från Länsstyrelsen följer med till MUCF. Idag har jag hört om framsteg, men framförallt brister, och ord som steppa upp. Det behövs från politikens sida. Även vi myndigheter behöver arbeta snabbare, bättre och tillsammans med de nationella minoriteterna. Rätten till inflytande är inte bara en skyldighet för oss i offentlig sektor, utan också en möjlighet för oss då det hjälper oss att göra rätt avvägningar i våra verksamheter och att de utgår från behoven. Därför behöver också samråden bli på riktigt och inte bara involvera pensionärer, som det har sagts här idag. Förändring behöver ske, inte minst i det offentligas inställning och handlingar.

Dagen avslutades med ett kaffemangel med utrymme för informella samtal och nätverkande. Flera deltagare stannade länge.

Efter en utvärdering har några kritiska observationer gjorts. En är att trots att seminariet hölls i riksdagen deltog få riksdagsledamöter. Detta beskrivs som oroande, särskilt i ljuset av att seminariet handlade om 25 år av minoritetspolitik och framtida vägval. Engagemanget från politiken uppfattas som svagt, och det har noterats att riksdagsledamöter och utskott har visat på en begränsad förförståelse och lågt engagemang för minoritetspolitiken.

Magnus Jägerskog avslutningstalar. Foto Jon Pettersson

Samtidigt konstateras att konkurrensen om politikernas uppmärksamhet är hård. Riksdagsledamöter får ständigt inbjudningar till olika seminarier och det ställer krav på såväl tidpunkt som innehåll.

I utvärderingen dras slutsatsen att arbetssättet var lyckat och bör utvecklas vidare snarare. Erfarenheten av att låta minoriteterna själva ta en operativ roll, med myndigheter i stödjande funktion, lyfts som ett väldigt gott exempel på lyckosam samverkan. Nästa steg bör vara att arbeta mer offensivt för att få upp minoritetspolitiken på den bredare politiska dagordningen.

Erfarenheten av riksdagsseminariet är att minoriteterna är redo att ta ansvar, formulera krav och bidra med kunskap. Men utan ett tydligare politiskt intresse riskerar minoritetspolitiken att även under de kommande 25 åren att förbli en undanskymd fråga.

I ett efterföljande utvärderingsmöte blev den samlade bilden att arbetsgruppen präglades av ett konstruktivt arbetssätt och en tydlig samsyn kring målen. Arbetsgruppen leddes av Anders Eriksson från Sverigefinländarnas delegation och Länsstyrelsen fanns med och tog hand om vissa praktiska frågor. Arbetet blev effektivt och lösningsorienterat med diskussioner som var framåtsyftande, utan låsningar eller revirtänkande.

Gruppen nådde konsensus kring både upplägg och innehåll redan vid första mötet. Utmaningarna låg i kontakterna med andra delar av staten stora maskineri. Ansvarsförhållanden var i flera fall var otydliga. När rätt kontaktperson till slut kunde nå kunde återkopplingen vara långsam. Samverkan mellan arbetsgruppen och myndigheten blev en viktig framgångsfaktor i såväl planering som genomförande.

Utvärderingen av seminariet visar på ett projekt som i många avseenden var både lyckat och väl genomfört – men samtidigt blottades ett oroväckande lågt engagemang kring de minoritetspolitiska frågorna hos politiker och tjänstepersoner i offentlig sektor.

Redaktionen

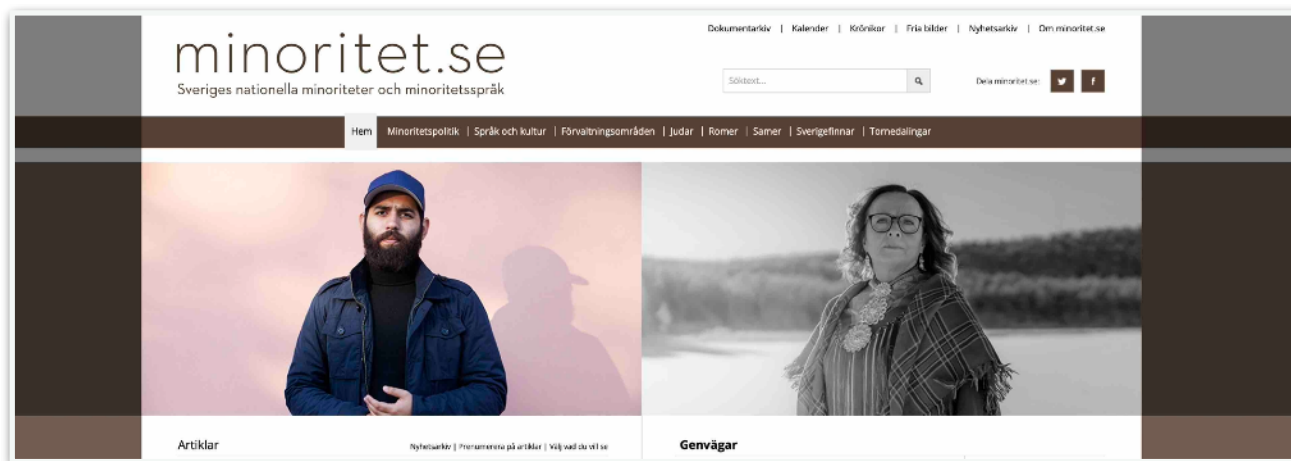
MINORITET.SE & flytten till MUCF

Första veckan i december anordnades en digital workshop inför flytten av minoritet.se från Sametinget till MUCF. Kommunikationsbyrån Intellecta hade fått i uppdrag av MUCF att arrangera workopen och deltog gjorde individer och organisationer ur de nationella minoriteterna. Redan i inledningen märktes tydligt att kommunikationsbyrån representanter inte var insatta i minoritetsområdet. Att var kunnig inom kontexten som berörs av det som ska undersökas, borde vara ett grundläggande krav, kan tyckas.

En av kommunikationsbyrån representanter började i käck ton att fråga "Hur skulle du beskriva minoritet.se om det var en person?". Frågan lät som om det var en slags barnlek, ställd på en nivå som inte kändes lämplig i förhållande till sammanhanget och deltagarna. Det kan också tänkas vara en rimlig anledning till att bara ett litet fåtal av deltagarna ens svarade på frågan.

Därefter ställdes frågor som deltagarna skulle fundera över några minuter och återkomma. Detta arbetssätt återkom man till senare. Man ville veta vad deltagarna menade att man behöver veta, kunna och känna efter sitt besök på webbsidan. Det var inte helt självklart vad man ville få ut av deltagarna, som var en blandad skara. Några hade erfarenhet av att använda webbsidan och arbeta med redaktionen, medan någon knappt verkade känna till sidan.

Robin Szoppe, som är kommunikatör för de två Göteborgsbaserade romska organisationerna Arthem och Trajosko drom, riktade kritik mot innehållet på sidan. Hans uppfattning var att inte alla romska grupper får synas likvärdigt, vilket jag instämmer till. Representationen är en relevant fråga och ojämlikheten genomsyrar idag alla delar som rör minoriteten romer. Det kan man se överallt och det drabbar alla grupper på olika sätt, inte minst oss resande som ofta osynliggörs i minoritets-sammanhang. Man kan exempelvis surfa in på våra

myndigheters hemsidor och titta efter deras översättningar till andra språk. Där hittar man ofta översättningar till romani, men de är nästan alltid bara skrivna på kalderash-, lovari- och arli-romani. Någon enstaka gång finns det texter på någon annan varietet, men så gott som aldrig på svensk romani - det om något är en ojämlikhet! Frågan är bara utifrån vilka aspekter man ska uppå likvärdig synlighet? Ska det ske utifrån gruppernas storlek eller att varje grupp och deras språkliga varieteter ska få lika stort utrymme? Spelar det någon roll om gruppen består av 4.000, 10.000 eller 40.000 individer? Det är ingen enkel fråga att svara på!

Mer transparens och att olika individer ska få en röst på sidan, var ett budskap som framfördes. Ett annat budskap var att man skulle sträva efter att leverera fakta. En deltagare, med bakgrund som journalist, menade att man behöver ha en tydligare målgrupp för sidan, som denne nu tyckte saknade sådan.

Våra kommentarer var framförallt beröm åt hur webbplatsen har skötts, trots sina begränsade resurser. Redaktionen har varit väldigt bra att samarbeta med, de har varit förstående, lyhörda och flexibla. Sidans innehåll har varit skiftande, relevant och haft bred representation. Man har gett minoriteterna möjlighet att påverka sidan genom att publicera allt från personliga krönikor till kvalitetssäkrade fakta om minoriteterna samt deras kulturer och språk. Man har också försökt att rikta sig

mot alla, bokstavligen alla som har något intresse kring de nationella minoriteterna. Då istället för en specifik målgrupp. Mycket av den kritik som riktades kunde snarare kopplas till att man saknade erfarenhet av sidans utveckling och innehåll över tid.

Under 2024 reviderades sidan rörande minoriteten romer och till arbetet kopplades en redaktionell grupp, som bestod av Marcella Kovacsova (Trajosko Drom), Abedin Denaj (Grif) och mig själv. I processen gavs deltagarna likvärdigt inflytande och delaktighet. Att deltagarna hade olika bakgrund, såväl i fråga om grupptillhörighet som erfarenheter från forskning på t.ex. historia och språk, medförde vissa utmaningar. Revideringen skulle bestå i att tidigare publicerade faktatexter skulle tas bort. Då dessa var vetenskapligt säkrade begränsades faktainnehållet betydligt. Istället för att ha direkta faktatexter med referenser fick sidan löpande texter med faktabaserad information. I slutänden hade satsningen att göra med språklig anpassning och användarupplevelsen för sidans besökare.

Kring överflytten finns viss oro över hur en ny myndighet som huvudman för sidan kommer att resonera. Kommer man exempelvis att låta de nationella minoriteterna få lika stort inflytande över webbsidan som tidigare? Eller kommer innehållet att helt styras utifrån myndighetens tycke och smak?

– Det återstår att se...

Jon Pettersson

Länsstyrelsen och MUCF i gemensamt samråd

Samrådsmötet öppnade med att Malin Langefors, som är enhetschef för enheten för nationella minoriteter, hälsade välkommen och inledde en presentationsrund. Det hade då gått tre månader sedan det senaste samrådet med Länsstyrelsen, och mötet hölls i ett skede där minoritetspolitiken befinner sig i tydlig omvandling. Årsrapporteringen för 2025 görs fortfarande av Länsstyrelsen, men vid årsskiftet förs hela ansvaret över till MUCF. Samtidigt pågår flera parallella statliga processer som påverkar de nationella minoriteterna direkt.

Institutet för språk och folkminnen har fått en ny instruktion om att bedriva Språkcentrum, även om resurstilldelningen ännu inte är fastställd. Detta ses som en följd av Riksrevisionens kritik mot statens tidigare hantering av språkfrågor. Regeringen ska dessutom återkomma i frågor som rör Skolverket och modersmålsundervisningen. Tornedalingarnas krav på urfolksstatus nämndes också som en pågående fråga.

MUCF:s stabschef Stefan Holmgren gav en bild av ett år präglad av intensiv förändring. Myndigheten har bytt generaldirektör, fått två kontor, övertagit ansvar för både minoritetspolitiken och stödet till trossamfund samt genomgått två instruktionsförändringar. Samtidigt ska personal, kompetens och arbetssätt fogas samman till en ny myndighetskultur. Enligt Holmgren finns en gemensam ambition att bygga något långsiktigt och hållbart, även om omställningen är omfattande.

MUCF kommer att ha cirka 60 procent av sin verksamhet i Växjö och 40 procent i Stockholm. I Stockholm etableras ett nytt kontor på Södermalm,

på Torkel Knutssons gata, med ambitionen att skapa en mer öppen och tillgänglig mötesplats för civilsamhället. Lokalen planeras stå klar i februari, medan verksamheten tillfälligt bedrivs i Alvik. Statsbidragshanteringen kommer huvudsakligen att ligga i Växjö.

En central punkt som lyftes var att frågor som rör nationella minoriteter ska samlas under en egen enhet inom MUCF. Enheten kommer att bli större än i dag och ledas av Malin Langefors, som följer med flytten från Länsstyrelsen. Detta beskrevs från myndighetens sida som en styrka, men väckte också frågor om hur inflytande och samråd i praktiken ska fungera.

Frågan om samrådets nivå och funktion blev snabbt central. Anders Eriksson från Sverigefinska delegationen påpekade att internationella konventioner och svensk lagstiftning tydligt slår fast att nationella minoriteter har rätt till inflytande, och att detta ger dem en särställning jämfört med andra grupper MUCF arbetar med. Han menade att detta i praktiken innebär en form av "gräddfil", inte som privilegium utan som rättighet.

Svaret från MUCF uppfattades som försiktigt. Stefan Holmgren menade att myndigheten inte kunde ge några tydliga besked i frågan vid detta tillfälle, vilket i sin tur väckte oro. För minoriteterna handlar det inte om att ta mer plats än andra, utan om att deras rättsliga ställning måste erkännas och respekteras. Hur detta kommuniceras från myndighetens sida är avgörande, inte minst för att undvika att minoriteter framställs som särbehandlade eller som mottagare av orättvisa förmåner, menade Anders Eriksson.

Från en deltagare lyftes konkreta konsekvenser av bristande kompetens. Det tornedalska ungdomsförbunden beskrev hur man hamnat i en rättsprocess mot MUCF efter att ha nekats statsbidrag till följd av att handläggaren saknade tillräcklig kunskap om minoritetsfrågor. Resultatet blev ett bortfall på 1,4 miljoner kronor, vilket påverkade verksamheten allvarligt. Detta lyftes som ett tydligt exempel på varför kompetens inom området inte kan betraktas som något som byggs upp längs vägen – den måste vara säkerställd redan från början.

Flera deltagare betonade vikten av kunskapsöverföring och frågade om MUCF avser att nöja sig med befintlig kunskapsnivå eller om myndigheten har ambitionen att genomföra systematisk kompetensutveckling. Frågan om hur MUCF konkret ska vara pådrivande gentemot andra myndigheter och samhällsaktörer återkom, liksom behovet av att ta vid det arbete som Länsstyrelsen tidigare haft.

Kritiken blev skarpare när Susanne Snajderman-Rytz tog ordet och ifrågasatte hur det över huvud taget kan vara möjligt att myndigheten inte redan besitter kunskap efter trettio års minoritetspolitiskt utvecklingsarbete. Hon beskrev situationen som förklenande och betonade den maktobalans som råder – minoriteterna äger inga beslut, men bär konsekvenserna av statens brister.

Flera röster betonade att Länsstyrelsens arbete fungerat relativt väl, men att förbättringar kräver att MUCF tar till sig historiska erfarenheter och inte börjar om från början. Samtidigt uttrycktes en vilja att gå vidare och försöka bygga något bättre, trots den frustration som präglade delar av samtalet.

Från MUCF:s sida betonades att myndigheten växer kraftigt, från cirka 120 till 160 anställda, och att man har lång erfarenhet av frågor som rör demokrati,

delaktighet och inflytande – framför allt inom ungdomsområdet. Samtidigt medgavs att det finns utmaningar. En sådan är hur de olika organisationskulturerna skiljer sig mellan Växjö och Stockholm. En annan är att minoritetspolitiken är ett nytt uppdrag på myndighetsnivå för MUCF.

Kulturkanondebatten lyftes som ett varnande exempel. Jämförelser mellan tornedalingar och bandyspelare, som gjordes i offentlig debatt, visar enligt flera deltagare på en djup okunskap om den historiska försvenskningsspolitiken, rasbiologin och andra historiska övergrepp. Sådan okunskap får inte finnas i en myndighet som ansvarar för nationella minoriteter.

Från MUCF:s håll erkändes att myndigheten står inför en uppförsbacke och att det finns en utbredd besvikelse hos minoriteterna. Samtidigt betonades viljan att ta ansvar och arbeta vidare. Myndigheten planerar att inrätta fyra särskilda råd – för nationella minoriteter, ungdomar, trossamfund samt ytterligare ett kopplat till generaldirektörens nätverk. Även om formerna ännu inte är fastställda så kommer de på något sätt att förverkligas.

Samrådet visade med stor tydlighet att övergången till MUCF inte bara handlar om organisationskartor och instruktioner. För de nationella minoriteterna handlar det om förtroende, rättigheter och om huruvida staten denna gång förmår ta deras särskilda ställning på allvar. Frågan är hur inspel från samråd omsätts i handling, hur kompetens tillvaratas och vidareutvecklas, och inte minst hur makt delas.

Det är i dessa delar som den nya minoritetspolitiken ytterst kommer att prövas.

Jon Pettersson

5 x romer på MR-dagarna

Varje år anordnas MR-dagarna under ett par dagar någonstans i landet. Evenemanget samlar många besökare till dagar fyllda med utställare, föredrag och samtal om olika frågor som faller inom området mänskliga rättigheter. Programmet fylls med allt från mindre intresseföreningar till stora välkända organisationer och myndigheter.

I år arrangerades MR-dagarna på Kistamässan i Stockholm, den 8-9 december. Bland våra mer välbekanta utställare syntes Diskrimineringsombudsmannen, Länsstyrelsen i Stockholm, Socialstyrelsen, Institutet för språk och folkminnen och Forum för levande historia. Därutöver fanns många intressanta frågor som fick utrymme att synas och talas om. I salarna omkring mässtorget hölls föredrag och samtal om olika ämnen inför den besökande publiken. Några av föredragen streamades och tillgängliggjordes härigenom för den som saknade möjlighet att delta fysiskt.

I år var jag ditrest för att delta vid i Forum för levande historias programpunkt, med namnet 5 x romer, och hann tyvärr bara stanna i knappt tre timmar. Såsom det är på branschevenemang generellt så träffar man även här många vänner och bekanta. Både de man känner privat och de man känner genom sitt arbete. Den första jag träffade på direkt efter min ankomst var Abedin Denaj, som jag lärde känna för snart 10 år sedan. Han är en oerhört energisk och alltid lika trevlig person som både axlar ordförandeskapet i Grif och har en heltidstjänst vid Länsstyrelsen i Stockholm. En sån bedrift klarar nog inte vem som helst!

Innan vi knappt hunnit tala i mer än några minuter så kom Rafael Szoppe, som sköter Facebooksidan Romer i Stockholm och en del annat. Innan vi knappt hunnit byta mer än några hälsningsfraser så anslöt även hans son, Robin. En ung trevlig och driven kille som jag träffade första gången live dagen före, på Länsstyrelsen och MUCF:s samråd. Under mina knappa tid på plats såg det i stort sett ut på samma sätt. Korta och trevliga återseenden, med korta och lättsamma samtal. Sedan bar det vidare och proceduren upprepades med andra välkända ansikten – Soraya Post, Emil Bagarowicz från Romano Center i Väst, Romskt informations och kunskapscenters hela personalstyrka, som hade rest hela vägen från Malmö för det viktiga evenemanget. Och så förstås en lång rad tjänstepersoner som jag haft kontakt med och lärt känna genom åren genom mitt engagemang.

Några av de deltagande organisationerna. Foto: Jon Pettersson

Innan jag visste ordet av så var det tid för att sammanstråla med Levande historias Majlis Nilsson och Marcel Rådström, som ledde samtalet. Förutom jag själ så deltog Maria Erlandsson, Bagir Kwiek, Valerija Redjepagic och Domino Kai i ett samtal med fokus på fem romska gruppers historia och nutida situation.

Samtalet hölls till följd av ett regeringsuppdrag som myndigheten har genomfört under 2025. I uppdraget har myndigheten skapat kunskapsmaterial för skolor. Efter dialog med företrädare för romska organisationer beslutade myndigheten att utgå från minoritetens femgruppsindelning. Den som staten använde i minoritetserkännandet för att dela in den nationella minoriteten romer i grupper. De fem är resande/resanderomer, finska/kaaleromer, sk. svenska romer, utomnordiska romer och nytillkomna romer. Anledningen till uppdelningen var att grupperna hade kommit till Sverige vid olika tidpunkter sedan sekelskiftet till 1900-talet. Och att de hade olika kulturer och språkliga varieteter.

Skärmbild från levandehistoria.se

Sammanfattningsvis så lyftes antiziganism som ett centralt hinder för att romer inte får tillgång till sina mänskliga rättigheter fullt ut. Där inräknat var också de särskilda minoritetsrättigheterna. Samtalsdeltagarna var samstämmiga i vissa delar, men hade ändå lite olika åsikter kring vissa frågor. Och så blir det naturligtvis då fem personer med olika bakgrund, kön, ålder, livserfarenheter, livssituationer, yrken och bildning ska ge sin syn.

En deltagare menade att romer borde skriva sin egen historia, utan inblandning av icke-romer.

I det avseendet höll jag inte med till fullo, utan poängterade att historiska källor kan tydas olika beroende på om man har bakgrund i en romsk kultur eller ej. Därför är det viktigt att samverka med relevanta aktörer, så att källor kan tolkas ut olika perspektiv.

En annan sak var att flera deltagare talade om romer generellt, som jag menade riskerar att leda till att man uppfattas som en homogen och abstrakt grupp. Själv ser jag hellre att man talar på ett sätt som synliggör individen. Att inte tala i termer som är svart eller vitt. Såväl historien som vår nutid är mångfacetterad.

En annan aspekt som lyftes var att kunskap om romer måste bli bättre. Min mening var att även vi själva behöver fördjupa oss i vår egen historia, för vissa saker vi tar för sanning kanske inte är såsom vi tror. Även strategin romsk inkludering nämndes och dess målsättning – att den rom som fyller 20 år 2032 ska ha samma rättigheter som alla andra. Frågan var om detta kommer att uppnås. Min svar var att jag inte tror det. Jag befärar att risken istället är att ungdomar som växer upp idag inte får en tydlig romsk identitet och mister den kulturella och språkliga förankringen.

Samtalet avverkades utan några tekniska problem och Marcel ledde samtalet med galans.

För Dig som vill se samtalet i sin helhet så återfinns det på webbsidan – levandehistoria.se – under söktermen – **5 x Romer**

Jon Pettersson

Föreläsningsutbildning i Helsingborg

Den 10-12 oktober 2025 höll vi en tredagars utbildning i Helsingborg. Deltagarna deltar i det ettåriga projektet *Resanderomernas mellanförskap - om intolerans och antiziganism*, som bedrivs med stöd från MUCF. I projektet har vi tagit fram ett koncept med föreläsning och workshop som deltagarna, under ett mentorskap, ska sprida vidare runtom i landet. Till utbildningen hade vi räknat med 10 deltagare och efter en tid med öppen ansökan hade vi samtal med de sökande. Vi gick igenom vad projektet innebar och efter samtalen kunde vi erbjuda 10 intresserade och lämpliga kandidater att delta i projektet.

Foto: Jimmy Johansson

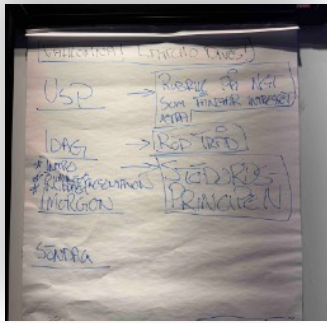
Satsningen fokuserar på att beskriva de våras historia och nutid på ett sätt som är trovärdigt och känns igen. Idag känner många människor att de inte riktigt passar in, varken i Sverige eller något annat land. Många har rötter i ett annat land, helt eller delvis. I hemlandet passar man inte riktigt in och uppfattas som "svensk", samtidigt ses man i Sverige "utlänning", oavsett att man är delaktig i samhällslivet. Man kan studera, arbeta och ingå i olika former av social samvaro och föreningsliv, men ändå känna att man inte riktigt hör hemma. Just så har det varit för de våra, de resande, i århundraden. Vi är en historisk och nutida minoritetsgrupp som är en del av samhället, men som ändå av andra anses vara "främlingar". Trots att vi per definition är "svenskar" så är vi också som minoritetsgrupp någon annat än "majoritetssvenskar". På grupp och individnivå har vi inte levt varesig utanför eller innanför samhället helt och hållet. Vi befinner oss någonstans mittemellan – i ett mellanförskap. Denna aspekt är en röd tråd i vår satsning. Utifrån att så många människor idag delar denna känsla bygger vi broar mellan

individer och grupper. Genom att tala utifrån våra egna och personliga erfarenheter och situationer bygger vi en ömsesidig förståelse och respekt människor emellan. Genom satsningen slår vi ett slag mot antiziganistiska föreställningar såväl som rasism och intolerans generellt.

Några veckor före utbildningen fick vi några avanmälningar och öppnade upp för sen ansökan. Vi tillsatte de återstående platserna, men som vi alla vet är livets pussel inte alltid så lätt att få ihop. Under utbildningsveckan fick vi något ytterligare sjukdomsbortfall, men höll trots det utbildningen som planerat för en skara intresserade och yngre förmågor.

Våra fyra välrenommerade utbildningsledare, med bakgrund från näringslivet, offentlig sektor, försvarsmakten och universitetsvärlden, ledde deltagarna genom utbildningstillfällets faser. Som inledning gick vi igenom projektet syfte och mål. Vad som förväntades av projektdeltagarna och vad de kunde förvänta sig av projektet och mentorerna. Härefter hölls det första momentet i själva utbildningen och handlade om att hålla en engagerande presentation utifrån stödordsprincipen. Efter en pedagogisk demonstration utmanades deltagarna att i ett första steg, genom en övning, komma ur sin trygghetszon.

Foto: Jonas Stoltz

Uppgiften var att under 5-10 min presentera sig själva framför gruppen utifrån fem egenvälda stödord. Övningen följdes av en gruppdiskussion med reflektion och samtal om hur det kändes att tala framför andra. Detta var något som deltagarna saknade tidigare erfarenhet av. Övningen gav flera lärdomar och den kanske viktigaste var att det som upplevs som obehagligt och stressande i själva verket kanske inte är så farligt.

Efter den första uppmjukande introduktionsövningen sattes fokus på retorik. En av utbildarna gav inledningsvis deltagarna grundläggande praktiska verktyg att följa en klassisk uppbyggnad – eller retorisk disposition. Då genom narration (berättande), proposition (påstående) och peroratio (avslutning), som genomsyrade hela utbildningen.

I inledningen, narration, använde utbildningsledaren sin egen berättelse som exempel. Här visades hur personliga skildringar och erfarenheter kan användas för att skapa kontakt, trovärdighet och engagemang. Just den personliga kopplingen är också en central aspekt. Föreläsningsmaterialet har anpassats individuellt för respektive deltagare med personliga fotografier och bilder av den egna familjens registerkort ur 1940-talets nationella kartläggning av resande.

Som en första introduktionsövning berättade utbildningsledaren kort om frukosten han ätit samma morgon. Därefter fick deltagarna komma fram och ta vid och sätta ord på sina personliga upplevelser. När alla var klara hölls en reflekterande diskussion. Vad kunde utvecklats för lyssnarnas upplevelser? Utbildningsledaren berättade en gång om sin upplevelse och vävde denna gång in intryck, doft, smaker, miljö och samtal kring frukosten. Syftet var att försöka förmedla ett budskap eller en berättelse på ett mer visualiserat sätt. Med hjälp av intryck skapas ett tydligare budskap och väcker intresse.

Målet med övningen var att deltagarna återigen skulle få i uppgift att hålla en presentation utifrån stödordsprincipen, som är en central del i uppbyggnad och framförande. Denna gång var det viktigt att ta vara på erfarenheterna från föregående moment och tänka på hur man fångade publikens uppmärksamhet och förmedlade en tydlig berättelse. Fast denna gång skulle man intervjua och presentera varandra istället för sig själva. Ett av syftena var att deltagarna i övningen skulle lära känna varandra på ett lite djupare och mer informellt sätt.

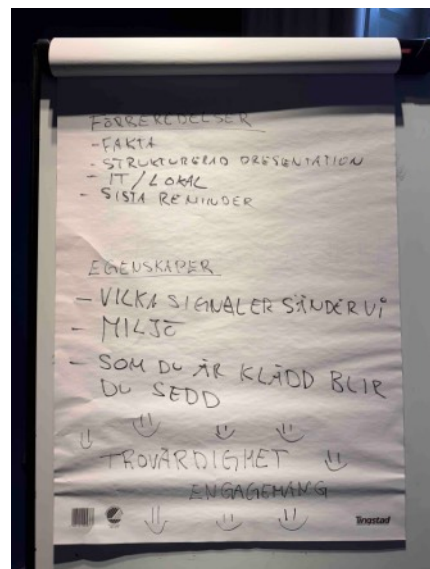

En av deltagarna presenterar sig för gruppen.
Foto: Jon pettersson

Utgångspunkten var att en genomtänkt retorik i introduktionen lägger grund för resten av presentationen och bidrar till att åhörarna känner sig involverade redan från start. Även vikten av signaler, uttryck och språk betonades. Sammantaget påverkar kroppsspråk, ögonkontakt, röstläge, mimik och gester samt ordval hur budskapet tas emot. Dessutom lyftes vikten av pausens kraft fram. Korta, strategiska pauser kan både förstärka

viktiga delar av budskapet och ge talaren utrymme att andas samtidigt som publiken tillåts att ta in och smälta informationen som förmedlas.

Nästa steg var proposition, där vi fokuserade vi på själva budskapet. Hur formulerar, strukturerar och förmedlar man ett budskap på ett klart och minnesvärt sätt? Här knöt utbildningsledaren an till vikten av att läsa in sig på ämnet man ska föreläsa om. I fallet med den aktuella satsningen fanns ett färdigt föreläsningspaket med tillhörande studiematerial. Genom att visa hur en enkel disposition tillsammans med stödordsprincipen kan hjälpa talaren att hålla en röd tråd utan att läsa innantill från en presentation. I föreläsningen är den digitala presentationens texter och bilder till för att underlätta för publiken att följa med, inte för föreläsaren att läsa innantill. Deltagarna fick ta del av konkreta exempel på hur budskap kan framföras med bättre och sämre effekt i en instruktiv sekvens där samma budskap framfördes på olika sätt. Stegvis spetsades formuleringar till och blev tydligare för att skapa en självupplevt förståelse för vikten av ordval, retorik och talteknik. Syftet var att medvetandegöra vikten av en väl genomtänkt uppbyggnad samt att vara väl förberedd och påläst.

Avslutningsvis gick vi över till peroratio och talade om hur man kan avrunda en presentation på ett effektivt sätt. Utbildningsledaren visade med en rad exempel hur en stark avslutning kan användas för att återkoppla till det centrala budskapet. Härigenom förstärks huvudpoängerna samtidigt som publiken lämnas med ett tydligt och bestående intryck. Slutdiskussionen kretsade kring olika sätt att skapa eftertanke eller uppmåna till handling, beroende på syftet med presentationen.

Niklas Bersand är mentor i projektet och undervisar till vardags vid Lunds universitet. Foto: Jon Pettersson

I följande steg låg tyngdpunkten på att ge en bakgrund till hur resande har illustrerats, definierats och behandlats under framförallt 1900-talet. Här gick vi ingående igenom och beskrev samt diskuterade begreppen mellanförskap och minoritetsstress. Dessa är delar som direkt ligger till grund för satsningen och ingår i själva föreläsningsmaterialet, som blev nästa punkt att gå igenom. För satsningen har en personanpassad powerpointpresentation skapats för deltagarna. Här föreläste en av utbildarna utifrån materialet och gick löpande igenom de olika stegen och tekniker. Syftet här var att visa vikten av att kunna använda sig av de delar som deltagarna hittills hade lärt sig. Deltagarna fick även i uppgift att dels bryta in och ställa frågor samt på andra sätt utmana föreläsaren och föra anteckningar om sina upplevelser.

Utbildningsledaren inledde på ett sätt som skapade engagemang och intresse, presenterade en god retorik och visade att han var tydligt påläst i ämnet. Efter föreläsningen hölls en genomgång av materialet med diskussioner kring deltagarnas upplevelser. Vad hade man tagit till sig? Fanns det några delar som var svåra att följa eller innehöll för mycket information? Inte minst diskuterades det hur deltagarna själva kunde se sig hålla samma föreläsning.

Den slutliga delen bestod i att deltagarna själv skulle hålla en presentation som innehöll ca 20 % av uppslagen i presentationen. Efter övningen hölls en reflekterande slutdiskussion med fokus på att ge synpunkter på deltagarnas presentationer. Deltagarna fick frågan om de ville ha enskilda samtal med mentorerna? Samtliga föredrog ett öppet gruppsamtal kring upplevelser och innehåll. I utvärderingen visade alla på en stor förståelse och ödmjukhet för varandra. Momentet blev en blandning av påpekande kring sina egna och andras tal, rörelser och annat. Allt i en positiv och stöttande anda, som lockade till flera skratt.

Den största utmaningen för deltagarna var att stora delar av innehållet var ganska okänt för dem. För att möjliggöra inläsning kring föreläsningens innehåll hade vi sammanställt ett omfattande material att läsa in sig på. Deltagarna fick även en pdf-version av presentationen med parallella informationstexter och länkar till webbsidor där de kan fördjupa sig i ämnet. Vid utbildningen fann vi det lämpligast att fokus skulle riktas på att studera in sig på ämnet, under mentorskap, fram till årsskiftet. Efter årsskiftet har vi förhoppningsvis några pigga föreläsare som kan engageras i Västra Götalandsregionen, Småland, Östergötland, Södermanland, Stockholmsregionen och Gävleborg.

För intresse kan föreläsare nås via kontaktformuläret på vår hemsida – frantzwagner.org.

Projektledningen

Ett glatt och lovande gäng avslutade helgen med en gruppbild. Deltagarna är anonymiserade av integritetsskäl. Foto: Privat

Efter årsskiftet kommer vi att utvärdera den första delen av projektet. Vi kommer sannolikt att hålla ytterligare ett utbildningstillfälle under 2026
– så håll ögonen öppna!

Resande bland Sune Jonssons bilder från Västerbotten

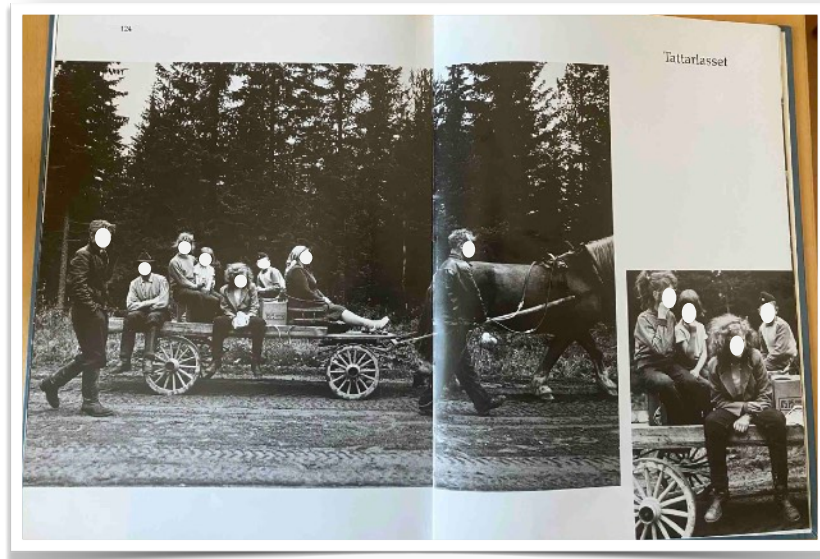
Vid ett seminarium jag nyligen höll i Lund om resande nämnde gode kollegan, slavisten och kulturskribenten Morris Wikström, att fotografen Sune Jonsson tagit intressanta foton av resande. Jonsson sökte med sin kamera ofta fånga det som han uppfattade var på väg att försvinna, fortsatte Morris, och skickade mig sin egen artikel om Jonsson där han utvecklar dessa tankar. Bilderna på resande finns i två uppslag i Jonssons debutbok *Byn med det blå huset* från 1959, och föreställer en grupp resande i flera generationer som sitter på en kärra som dras av en häst, med några män gående bredvid vagnen. Där finns två individuella porträtt, av en man i bredbrättad hatt och av en yngre kvinna, en bild på ett äldre par bakom hästen där mannen håller i tömmarna, och en bild på barn i olika åldrar på vagnen. Jonsson kallar dessa två uppslag för *Tattarlasset*. Bilderna är som de andra porträtten i boken nära och intima men samtidigt respektfulla, och har en särskild lyskraft som tränger igenom boksidorna.

Jag kände, skam till sägandes, inte till Jonssons konstnärskap innan Morris berättade om honom, men införskaffade snabbt andrautgåvan av boken från 1972, medan jag läste den förskräckande dyra förstautgåvan på universitetsbiblioteket i Lund. När jag började läsa kände jag igen mycket från Morris text om Jonssons böcker. Fotografens texter är lika vackra som hans bilder, och de skrivna personporträtten lika inkännande – även om Jonsson under rubriken *Återförsök* i andrautgåvan självkritiskt menar att han i sina texter från 1959 nästan varit för litterär och för nostalgisk. Själva huvudtexterna inleds i båda utgåvorna med avsnittet *Människorna i min by*, som tydligt lyfter fram det personliga, för att inte säga intimiteten i Jonssons anslag. Bilderna på byborna och deras vardagsliv åtföljs av ganska utförliga texter om dem själva och deras livshistoria. De placeras genom de skrivna texterna nästan alla in i ett större och djupare sammanhang.

Jag tyckte därför det var anmärkningsvärt att de två uppslagen med bilder på resande inte beledsagas av någon beskrivande text alls, förutom avsnittsnamnet *Tattarlasset*. Varför berättar författaren inte något mer än det han förmedlar i sina bilder om personerna på och runt vagnen? Min tanke var att den mest naturliga förklaringen kanske helt enkelt är att de andra porträtten i boken avbildar bybor, personer som Sune Jonsson vuxit upp tillsammans med och känner sedan barnsben, medan de resande på bilderna inte bodde i byn utan drog förbi, på väg någon annanstans. Kanske kände Jonsson inte ens till namnen på personerna på lasset, kanske kände han till dessa, men visste inte så mycket mer om dem eftersom de inte var från platsen?

Det visade sig också att de inte var från platsen. Jag frågade Drabbrikans redaktör Jon Pettersson om han kunde kolla upp detta. Jon bad i sin tur resande med rötter i Ångermanland och Västerbotten om hjälp. På så sätt identifierades snabbt personerna på bilden som familjen Eriksson, som när fotona togs var hemmahörande utanför Vännäs, på mer än 40 kilometers avstånd från Nyåker, och tidigare hade bott ytterligare några tiotal kilometer från Jonssons hemby. Människorna på och runt vagnen kan därmed knappast ha ingått i bygemenskapen i Nyåker, även om det faktum att bilderna tagits med i boken visar att de resande i bredare bemärkelse tillhörde byns föreställningsvärld, dess universum.

Jonssons foton skildrar i mycket, precis som Morris lyfter fram, företeelser i det gamla samhället som var på väg ut, som kanske inte skulle följa med in i den nya tiden, som gamla kronotorpare eller esperantokunniga byoriginal som ordnade danstillställningar för ungdomen med sin grammofonspelare. Kanske tänkte Sune Jonsson att även "tattarna" tillhörde det som var på väg att försvinna, en rest av det gamla samhället som skulle ersättas av ett nytt, mer egalitärt och ekonomiskt välmående, som också var mindre hänsynsfullt mot olikheter och mot allt det som inte frivilligt inordnar sig.

Avfotografering av Sune Jonssons bok med bilden på "Tattarlasset". Samtliga personer har maskerats av etiska skäl. Foto: Drabbrikan

Resandeföljerna med häst och vagn var ju också vid den här tiden på väg att försvinna från de svenska landsvägarna, så här fångade Jonsson mycket riktigt något som var på väg ut. Att de resande därmed också stod i begrepp att upplösas som grupp och försvinna i en mer fundamental bemärkelse var en dominerande trossats i svensk offentlighet under hela perioden från mitten av 1950-talet till 1990-talet, när resande åter började synas som grupp i offentligheten. Nu försvann ju tack och lov resande inte som grupp, men kom snart att gå under jorden och för några decennier leva sin identitet inom hemmets fyra väggar och dölja den där utanför.

Sune Jonssons fem fotografier från slutet av 1950-talet ger en medkännande och mänsklig bild av resande strax innan gruppen stänger dörren bakom sig för lång tid framåt. De kontrasterar därmed bjärt mot de rätt torra och sterila (men framför allt felaktiga) sociologiska prognoserna som med jämna mellanrum i denna tid publicerades i svenska tidningar om folkhemmets segertåg och "tattarnas" kollektiva upplösning.

Niklas Bernsand

Den första Schpilo'n

Av Raymond Husac

Sommaren 1984 var sval och disig i de norska fjällen. Den lilla romska pojken kikade ut ur husvagnens springa, barfota på den daggvåta grusvägen. Doften av fuktigt grus blandades med kaffe som puttrade i mammas gamla kastrull över elden utanför. Ljudet av kvittrande fåglar blandades med det avlägsna ljudet av motorcyklar från byvägen.

"Stå opp, lille pojk. I kväll blir det *Schpilo*," ropade mamman med ett leende. Pojken gnuggade sömnen ur ögonen. "*Schpilo*?" frågade han. "Är det... musik?" Mamman skrattade. "Det är mer än musik. Du får se."

"Vadå mer än musik, mamma?" frågade den lilla pojken. "Jo, det är ett sätt för oss att få mat på bordet. Vi ställer till med en bröllopsförställning för folket" svarade mamman. "Hur då? Ska nån gifta sig?" Frågade pojken nyfiket. "Nejdå, det är bara ett uppträde! Vi spelar musik, dansar och låtsas hålla bröllop. Fast det är mer som ett uppträde än på riktigt" svarade mamma och skrattade

Pojken sprang barfota mellan husvagnarna. Männen spikade käppar i marken och spände upp stora tygstycken mellan vagnarna. Det såg ut som ett cirkelformat tält, en hemlig värld som bara väntade på att fyllas med skratt. Kvinnorna fnissade medan de provade sina kjolar och hattar, putsade små speglar och fixade smycken. Någon låtsades gråta över ett påhittat bröllop, medan barn sprang omkring och försökte dölja sina leenden.

"Ikväll kommer folket från byn," hörde pojken en äldre man säga medan han borstade av golvet framför "scenen". "Vi ska visa dem hur man gifter sig... på riktigt romskt vis - och på fel vis!" Doften av nybakat bröd och rök från elden blandades i luften, och pojken kände hur hjärtat började banka.

"Men vad är det man gör på *Schpilo*? Kan ni inte visa?" frågade pojken sin faster. "Jodå, det är nog bäst att vi gör det. För annars slutar du väl aldrig med dina frågor!" sade hon och skrattade. Hon kallade på en annan kvinna. "Av *akai*, kom hit! Nu ska vi visa hur vi gör *Schpilo* för pojken"

Plötsligt började en äldre farbror spela gitarr och faster började göra sig till och prata knasigt med pappa. Alla gapskrattade när de bråkade på skoj, men till slut blev de sams igen och började dansa. "Detta tycker folk är jättespännande. Och de betalar gärna bra för att se på när vi håller på såhär" sade den äldre farbrorn och blinkade åt honom.

När skymningen föll blev den inrutade platsen ännu mer magiskt. Eldar tändes och lamporna mellan husvagnarna lös upp platsen och den enkla biljettlucka vid ingången. "Tio kronor för ditt livs upplevelse" stod det på den handmålade skylten. Pojken gömde sig bakom ett tygstycke, kikade ut och såg hur byborna, små och stora, började samlas med nyfikna ögon. Han fick bara titta, inte vara med - och fjärilarna i magen blev bara fler.

Föreställningen började. En man i hatt låtsades fria till en kvinna som sprang omkring i sin färgglada kjol, medan han själv snubblade runt, gjorde tokiga miner och försökte fånga henne. Publikens vrålade av glädje och förtjusning. Någon spelade fiol, en annan slog takten med skedar mot flaskor. Pojken satt tyst och fascinerat, medan ljuset från elden dansade över hans ansikte och tyget fladdrade i vinden. Allt kändes större än livet självt.

I pausen kom pojkens morbror bak till honom och räckte fram en liten trumma. "Vill du vara med i nästa akt?" frågade han. "Jag har nog sett att du kan spela!". Pojkens ögon lyste av förväntan. "Får jag?" viskade han. Morbror nickade. "Bara slå när jag nickar. Du får känna rytmen och följa musiken."

När nästa akt började satt pojken längst bak på "scenen" och slog försiktigt i takt, medan bruden snurrade i sin kjol. Hennes friare låtsades klanta sig när han sprang efter henne och gjorde tokiga miner när han bad om hennes hand. Till publikens bestörtning avfärdade hon honom. Pojken hörde fiolen, såg kjolen snurra och kände hur hjärtat slog i samma takt som trumman. För första gången kände han att han verkligen var en del av *Schpilo'n*.

Föreställningen avslutades med att flickan accepterade frieriet. Omedelbart blev det bröllop och dans. En dam från publiken fick komma upp och dansa med brudens far. Publiken applåderade och mynt kastades på marken. Männen samlade ihop pengarna i en liten burk och log nöjt. "Ser du, lille pojk?" viskade hans mamma. "Det där är *Schpilo* - arbete och glädje på samma gång."

Natten hade lagt sig som ett mjukt täcke över campingen. Pojken satt kvar med trumman i knät, eldens glimrande speglade sig i hans ögon. Tyget fladdrade fortfarande svagt i vinden, och någonstans i fjärran hördes en hund skälla. Hans hjärta kände en sorts stilla lycka - han hade sett och varit med, om än bara lite, i något som var större än honom själv.

Sedan den natten drömde han bara om kommande *Schpilo's* - om tygscener mellan husvagnar, fascinerade människor med sina uppspärade ögon, applåderna och jublen, musiken, ljuset och värmen av gemenskap. Och varje gång han hörde ett skratt eller såg en eld fladdra i mörkret, mindes han hur det kändes att vara en liten pojke mitt i ett stort, färgglatt och levande äventyr.

Vem är resande i källorna?

Jag har tidigare skrivit flera artiklar där jag visat att en väsentlig andel av de som kallats "tattare" har varit av resandesläkt. Detta efter att ha läst igenom 1900-talskällor som Polisunderrättelser, steriliseringsansökningar, registreringar och tidningsartiklar.¹ Man kan fråga sig hur jag kommit fram till den slutsatsen. Något som traditionellt sätt inte framkommit tydligt när man har berört resande är att de tillhör familjer som är formade ur en kultur där släkt och familjeband varit av stor vikt. Det är något självklart för mig att släkttillhörigheten har mest betydelse när det gäller att definiera någon som resande. Med det inberäknat måste man naturligtvis ha en kulturell och språklig förankring till släkterna för att ses som resande. Sedan finns det naturligtvis även individer som förlorat kontakten med sina släktingar. Detta kan ofta kopplas till gruppens historik som offer för ett statligt förtryck och tvångsåtgärder, såsom omhändertagande av barn och steriliseringar. Även i sådana fall spelar släktskapen en stor roll. Ett barn som blivit omhändertaget utan att ha bakgrund i en resandesläkt kan inte uppfattas som resande. I vart fall inte av mig som själv har resandebakgrund.

Resande och Gröna Lund

Men det brukar inte vara lika tydligt när det framställs för allmänheten. I SVT:s dokumentär *Historien om Gröna Lund*, nämns beteckningen resande om och om igen. Här benämns grundarna av Gröna Lund som "resande", vilket sedan jämförs med romer. Här skulle jag vilja peka på ett bekymmer när det kommer till tillämpningen av epitetet "resande". Alex Lindgren är barnbarn till nöjesparkens grundare John Lindgren (1916-1991). I början av programmet berättar Alex att han är 5:e generationens "resande". Här kan man fråga sig vad han menar med "resande". Menar han som syssla, att man reser på marknader med underhållning eller varor, eller som etniskt romanifolk? Eftersom man inte kan byta etnicitet och plötsligt bli romanifolk så tolkar jag det som att han menar "marknadsresande". Han talar alltså om en syssla och livsstil istället för en etnisk släktskapsbaserad minoritet, som svenska och norska resande är del av. Man kan undra om Alex Lindgrens anfäder ingick i någon av de släkter som av resande räknas som inbördes besläktade resandesläkter.

Fadern till John Lindgren, som räknas som en av grundarna till Gröna Lund, var Johan Erik Lindgren som föddes i Sköns församling i Västernorrland den 27 augusti 1888.² I hans födelsenotis finns ingen fader noterad. Modern Brita Sofia Zakrisdotter (1847-) var född i Umeåtrakten av föräldrar som inte ingick i någon resandesläkt. I folkräkningen skrevs hon 1890 in som "lösdrifverska", vilket pekar mot att hon, bland många andra i Sverige, var socialt utsatt.³ Ingenstans omnämns hon som "tattare". Senare gifte hon sig sedan med

¹ Se tidigare nummer som t.ex. Nr 21 - September 2021 *Tattarinventeringen 1943-44 - Statistik*.

² Sköns kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, SE/HLA/1010180/C/5 (1888-1893) s 44.

³ Folkräkning 1890 - Degerfors församling, Västerbottens län. https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/Folk_924008-131

läraren Olof Persson Lindgren. Därmed tog hon och sonen efternamnet Lindgren, vilket kan ha lett till att de kunnat förväxlas med resande. En trolig bidragande orsak är att personer som var av resandesläkten Lindgren blev uthängda i massmedia som "tattare". De är inte otroligt att tivolifamiljen Lindgren någon gång blev kallade för "tattare" p.g.a. deras efternamn, men de förekommer inte i någon inventering om "tattare" under 1900-talet. Johan Erik Lindgren hade även en syster, Selma Olivia Gerdin, som grundade företaget Nora glass.⁴ Systemen var likt honom en stor entreprenör, vilket inte hörde till normen bland kvinnor under det tidiga 1900-talet.

Vad betyder begreppet resande?

I detta fall används "resande" så att det kopplas till minoriteten romer. De som idag är av familjen Lindgren, som drivit Gröna Lund, har även anor från Tyskland. Då genom Jacob Schultheis (1845-1914) och Gretje Berend Sassen, kallad Margareta Nilsson. De var John Lindgrens hustru Ninnis farföräldrar. Någon av dem kan mycket möjligt ha varit av tyska romanifolk, sinti, men det är för mig okänt. Men frågan är då om deras svärson blir "resande" genom att gifta sig med deras dotter och bli inlemmad i en romanipräglad miljö. Ingetdera av efternamnen Schulteis och Sassen kan jag dock finna bland kända sinti. Vad som kan tänkas ha betydelse i sammanhanget kring användandet av termen "resande" är att marknadsknallar, gårdfarihandlare, tivoli-, cirkus- och människor som sysslar med andra kringresande försörjningar generellt kallas för "reisende" eller "reisende leute" i en tyskspråkig kontext. Detta kan tänkas ha betydelse för tolkningen av vad "resande" betyder för familjen Lindgren och borde tydliggöras i dokumentären. Då istället för att få tv-tittarna att tro att detta gäller resandesläkter som hör till ett skandinaviskt sammanhang.

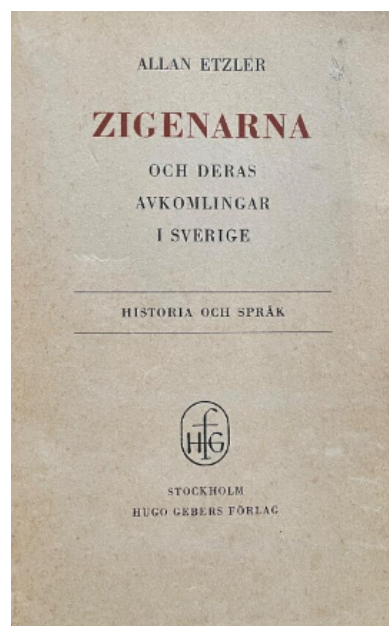
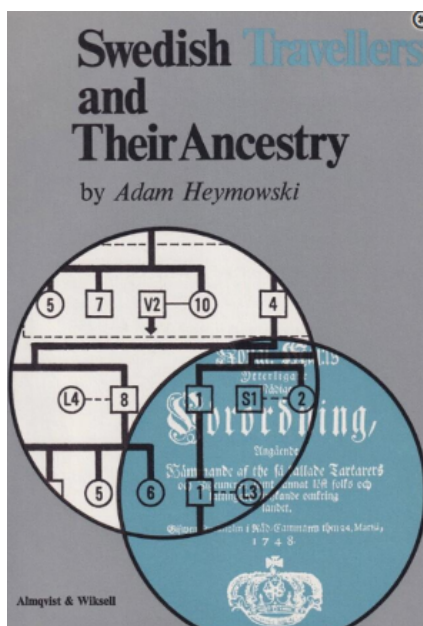
En annan av de intervjuade i dokumentären var Toni Rhodin, som är barnbarn till den kända nöjesprofilen Brazil Jack. När han i dokumentären pratar om "resande" förefaller han mest tala om dem i ett kringresande cirkussammanhang. I tv-programmet Möte med berättade han att Brazil Jack skulle ha varit av sinti-släkt på någon sida. Hans brorson Trolle Rhodin, som också medverkar i dokumentären om Gröna Lund, har i sitt sommarprat i P1 sagt att hans mor kommer från något europeiskt land och kallar sig "resande".⁵ Även i familjen Rhodins fall kan jag inte finna någon som helst koppling till vare sig svenska eller norska resandesläkter. Alltså de släkter som genealogiskt sett är välutforskade och som antingen är en egen minoritet i Norge eller som är del av minoriteten romer i Sverige. Av denna anledning frågar jag mig vad man menar när man använder beteckningen "resande", utan att förklara vad detta betyder i en svensk och norsk minoritetskontext.

När jag vid olika minoritetssammanhang har träffat och talat med judar respektive samer, har jag förstått det som att de också har vissa inbördes slätkopplingar. I bådas fall är man, likt resande, noga med att hålla reda på sina släkter. Om jag skulle identifiera mig som same eller jude skulle det bli bekymmersamt om jag bland samer eller judar inte kunde redogöra för vilken släkt jag kom ifrån. Därför ser jag problem med självidentifikationsprincipen. Den ställer inget krav på att faktiskt tillhöra det släktbaserade sammanhanget.

⁴ <https://skbl.se/en/article/SelmaGerdin>

⁵ <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/trolle-rhodin-sommarprat-2024>

Under 1900-talet gjordes försök att definiera resande, men redan dessförinnan fanns en folklig uppfattning om vad "tattare" var. Etnologiprofessorn Magnus Berg har i sin bok *Romanen och Tattaren* (2022) visat skönlitteraturens inverkan på detta. På 1900-talet var två forskare som mest aktiva inom ämnet, nämligen Adam Heymowski och Allan Etzler. Den förstnämndes avhandlingar från 1955 och 1969⁴ brukar ignoreras av nutida forskare, som inte fäster någon vikt vid resandesläkternas etnicitet. Allan Etzler (1944) brukar förkastas helt och hållet, eftersom hans tidsenliga språk enligt dagens mått är rasistiskt. Heymowski gav 23 av sina 30 utvalda proband, dvs. personer vars släktlinjer han utforskade, beteckningen R - som i resande. Sannolikt är att han själv blev varse att det var en mer gångbar benämning än den stigmatiserande beteckningen "tattare". De resande han intervjuade kallade nämligen sig själva så. Heymowski upptäckte att dessa 23 släktlinjer gick ihop längre bak i tiden och att deras samtida ättlingar hade en stark resandeidentitet.⁷ Släktforskaren Bo Lindwall har varit en pionjär inom genealogisk forskning på resandesläkter och han menar att Heymowski bevisade att resande existerade som grupp. Då oavsett den felaktiga slutsatsen att gruppen skulle ha uppstått av sociala skäl. Sebastian Casinge vid Hälsinglands länsmuseum är en annan forskare som publicerat flera betydande rön, inte minst om resandes genealogi. Han menar att Heymowskis R-proband både har ättlingar som uppfattar sig själva som resande och räknar in de övriga av Heymowskis utforskade R-proband som just resande. Då med innebörden att de är en grupp av romanifolk. När det gäller de övriga 7 probanden, som kodifierades med B - som i bönder, fanns det ingen som kunde kopplas till de övriga resandesläkterna. Varken av mig, Lindwall, Casinge eller någon annan genealog som har tittat närmre på deras anor.

Heymowski och Etzler var de första inom universitetsvärlden som definierade resande.

Med de resurser som stod till buds så kunde Heymowski inte följa alla sina probanders släktgrenar, men delade trots det in olika släkter till olika regioner i Sverige. För Skåne kodifierades resandesläkterna Brolin som B7 och Holmström som H4. För västra Sverige och Värmland inkluderade han resandesläkterna Roos, Faltin, Qvick, Vigart och Lindgren. Den sistnämnda slakten fanns enligt honom även i Närke och Östergötland. Där fanns också individer ur släkterna Hedenberg och Segerblad. Enligt Heymowski skulle de ha härstammat från en "gardeners hand", dvs. en trädgårdsdräng. Den släkt som var särskilt utbredd kring Uppland, Dalarna,

⁶ Adam Heymowski. *Om "tattare" och "resande"* (1955), licentiatavhandling (1955) och Adam Heymowski. *Swedish Travellers and Their Ancestry - A social isolate or an ethnic minority?*. Doktorsavhandling (1969)

⁷ Heymowski 1969 s 70.

Västmanland och Gästrikland var Detlofsson-släkten som var ättlingar till den tidigare nämnda "trädgårdsdrängen".⁸ I anslutning till samma familjegrupp nämns även släkten Meijer, som han kunde följa tillbaka till kända skarprättare eller bödlar på 1600-talet. Just denna släkt fick stor uppmärksamhet i massmedia under 1950-60-talen, i samband med att Heymowski ville visa att resande bara var en social grupp. För att visa på att de var utstötta lyftes kopplingen till de i äldre tider skydda skarprättarna. I södra Norrland tog Heymowski med släkterna Träff, Vigart och ett proband som härstammar från släkterna Roos och Faltin i Värmland. Den större Norrländska grenen av resandesläkten Faltin fäste han dock inte någon vikt vid.⁹

I Heymowskis begränsade material saknas naturligtvis väldigt många släktnamn, men lägger man ihop utredningen med de personer som var uppgiftslämnare åt Allan Etzler, då får man en bild av hur resandeforskningen kom att uppstå. Det var konsekvent samma släkter som var aktuella. Såväl Heymowski som Etzler misslyckades med att länka ihop 1900-talets resande med personer som figurerar i källmaterial som rör "tattare", "ziguenare" och skojare före 1800-talet. Sedan Etzler verkade under 1930-50-talet och Heymowski under 50- till 70-talet har en betydande utveckling skett på forskningsfronten. Sedan dess har utvecklingen gått framåt och idag är de framforskade källorna betydligt fler. Inte minst ger dagens datorer och inskannade historiska dokument helt andra möjligheter att sammanställa och analysera material än vad man kunde på Etzlers och Heymowskis tid.

Polisunderrättelser 1878-1945

I Drabbrikan har jag under tidigare artiklar skrivit om "tattare" som förekommer i Polisens publikation Polisunderrättelser. Under perioden 1907-1945 noterade jag att åtminstone 83% av de som kallades "tattare" var av de släkter Heymowski benämnde som resandesläkter.¹⁰ När jag senare utökade undersökningen till åren 1878-1945 blev siffran återigen 83 % av totalt 607 personer. Bland de övriga, som var 104 personer, fann jag att ca 5 % av dem hade levt tillsammans med eller i en resandepräglad miljö. Personer som hade samma efternamn som kända resandesläkter var 9 personer. Ett av dem var Lindgren.¹¹ I övrigt fanns det en del lokalt kända efternamn som kopplades till resande. Lundberg i Västsverige är ett exempel. Därutöver kallades ett 60-tal personer för "tattare" utan att jag har kunnat utröna varför. En trolig anledning är att jag inte kan utläsa helheten runt alla omständigheter som inte har satts på pränt i de enstaka polisunderrättelserna. Bland dessa förekommer även vaga utpekanden som "kanske av tattersläkt" eller begrepp som "tattarutseende".

Av personerna som ingår i de förekommande resandesläkterna har jag inte skapat släkträd av etiska skäl. Däremot har jag i mina systematiska analyser noterat vilka de var och gjort jämförelser med befintliga genealogiska sammanställningar. Då för att kunna förvissa mig om vilka släkter de var del av. Släkterna går i samtliga fall att koppla till Adam Heymowskis, Allan Etzlers och senare genealogers utforskade resandesläkter. Härigenom har jag kunnat konstatera vem som kan räknas som resande, i betydelsen romanifolk, i källorna. Värt

⁸ Se Casinge, Sebastian. Släktforskarnas årsbok 2008. *Om resande i Östhammar*.

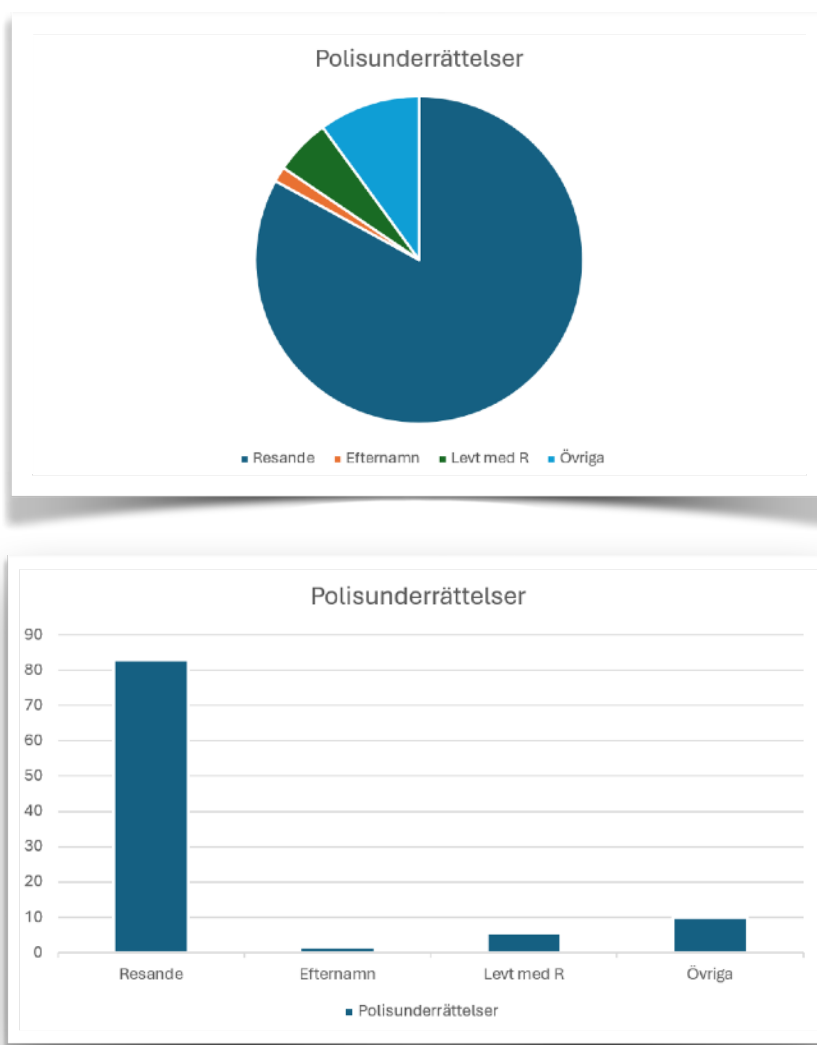
⁹ Heymowski 1969 s 48.

¹⁰ Drabbrikan nr 13- September 2019 Genomgång av dokumentation rörande "tattare" s 13.

¹¹ Polisunderrättelser 1934 Torsdagen 17 maj.

att nämna är att i kölvattnet av Heymowski och Etzlers efterforskningar så uppstod en uppslutning kring släktforskningen på resande. Därigenom är resande i framförallt Sverige, men också i Norge, sannolikt den bäst utforskade romska gruppen i världen, genealogiskt sett. Forskning av detta slag är vital i sammanhanget, eftersom släktforskarna har kunnat länka ihop äldre källor, däribland Etzlers med Heymowskis resandesläkter. Jag kan naturligtvis inte tillskriva personer från 1700-talet en resande eller romani-identitet utan vidare, men i det samlade källmaterialet kallas de i vart fall sedan 1600-talet "zigenare" och "tattare". Sebastian Casinge och Jon Pettersson har sammanställt ett omfattande källmaterial som vittnar om att dessa historiska personer också talade någon form av osvenskt och okänt språk. Språkliga analyser av källorna som Jon Pettersson har gjort, som planeras att publiceras framöver, visar att det i de flesta fall var frågan om romani.

I min text har jag tagit sikte på att problematisera kring SVT:s användning av begreppet "resande" i dokumentären om Gröna Lund och dess grundare John Lindgrens påstådda bakgrund som "resande". Enligt Heymowskis definition var "resande" en social grupp, medan det idag är en del av en erkänd minoritet. Jag har valt mestadels att lyfta fram historiska personer som har kallats "tattare" eller "zigenare" sedan 1600- och 1700-talet. Då av just den anledning att sådana uppgifter saknas i Adam Heymowskis forskning. Detta resulterade i att "resande" porträtterades som en social grupp, vilket det än idag görs i vissa sammanhang.

Tabellerna visar att 83% är av resandesläkt av utpekade "tattare" i Polisunderrättelser 1878-1945. Word-diagram: Arvid Bergman

Centrala resandesläkter

Bland de personer som förekommer i Polisunderrättelser har många en gemensam förfader i Per Jönsson Hellbom Lindgren (ca 1685-1760). Han har porträtterats av flera historiker och släktforskare, inte minst i Urban Lindqvists *Han kan ju icke med hustru och barn krypa under jorden. Resandeliv i 1700-talets Sverige* (2022).

I samtida källor kallas Hellbom både för "zigenare" och "tattare"¹². Han utvisades till Pommern för att vara just "tattare", men återvände till Sverige och fick ättlingar som spreds över hela Sverige och Norge. Hans son Gert Lindgren (1726-1791) etablerade sig i Skåne och skapade en egen släktgren innan han avled år 1791 i Röke, Kristianstads län.¹³ Peter Nilsson (ca 1690-ca1760?) var en annan central förfader till resande som figurerade i polisunderrättelserna. Sebastian Casinge har gjort omfattande forskning på Peter Nilsson och hans ättlingar. Resultat därifrån har bl.a. publicerats i Drabbrikan och Släktforskarnas årsbok 2008. Nilsson har likt Hellbom ättlingar från norr till söder.

Frantzwagner är namnet på sällskapet som publicerar Drabbrikan, som jag även är ansluten till. I en dombok från Malmö år 1662 nämns en Peter Frantzwagner och hans sällskap som "tartere".¹⁴ En senare Peter Frantzwagner, som sannolikt föddes på 1670-talet, blev sedermera upphov till en rad resandesläkter, bl.a. Holmström, Holm, Qvick m.fl. Idag finns hans ättlingar både i Sverige och Norge. Slakten Qvick, från Värmland, härör från hans sonsons son Lars Larsson Holmström Qvick (1782-1845).¹⁵ I Norrland spreds hans släkt via ättlingar till sonsonen Zakarias Holmström (1750-1809), som också kallade sig Holm och Klosterman.

Strax utanför Landskrona, i skånska Rönneberga häradsrätt, figurerar Petter Frantzwagners son Andreas Holmström år 1764. Målet har uppmärksammat eftersom protokollen länge ansågs innehålla en av de tidigaste källorna på nedtecknad talad romani i Sverige. Etnologiprofessorn Birgitta Svensson skrev sin avhandling om "tattare" där målet förekommer. I samma mål figurerar en Kristian Lind, som är en annan central person i genealogiska sammanhang. Han har många ättlingar bland resandesläkter i Sverige och i Norge och har en släkting som förekommer i artikeln *The trickster and the witch : On the Romani Origins of "Captain Elin's Idol"*. Artikeln som har skrivits av professor Egil Asprem, Stockholms universitet, och Sebastian Casinge handlar om den romanitalande kvinnan Anna Maria Adamsdotter och hennes man Bartolomeus Ludvig.¹⁶ Enligt genealogiska efterforskningar var maken nära släkt med Kristian Lind. Adamsdotter är känd för att efterlämnat den tidigaste källan till nedskrivna skandinavisk romani i en rannsaking i Karlskrona år 1709. Genom hennes avtryck i historiska källor kan man väva ihop personer och släkt med talad romani som har förevigats i skrift under 1700-talet. Nämligen målet med Anna Maria Adamsdotter år 1709 och Rönnebergamålet år 1764.

¹² Lindqvist, Urban (2022). *Han kan ju icke med hustru och barn krypa under jorden. Resandeliv i 1700-talets Sverige*. sid. 79.

¹³ Röke kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, SE/LLA/13324/C I/5 (1783-1802)

¹⁴ Malmö rådhusrätt (Alaa:38). Upptäckt av Niclas Rosenbalck.

¹⁵ Bo Lindwall. *Syskonens Faltins härstamning*. Släktforskarnas årsbok 2003. s.91

¹⁶ Asprem, Egil & Casinge, Sebastian. *The trickster and the witch : On the Romani Origins of "Captain Elin's Idol"* 2022, ARV: Nordic Yearbook of Folklore s 24.

Det finns ytterligare släkter som är centrala anför till senare tiders resande, som kallades "tartare" i källorna. Släkterna Wimmerstedt och Wimmercrantz var två av dem. De var båda borgare i Vimmerby och Gränna. De tidigaste källorna som idag går att följa leder tillbaka till en Henrik Larsson och Axel Olofsson, som omtalas redan på 1670-talet.¹⁷ Källor som rör dem kan främst härledas till forskare som Bo Lindwall och Niclas Rosenbalck.

Härutöver förekommer det även flera släkter som jag inte går in på här, med tanke på artikelns inriktning. Säkert är dock att de ovan nämnda släkterna bestod av romanitalande "tattare" och "ziguenare".

Man kan också i sammanhangen påtala att DNA-forskning visar att resande liksom andra grupper av romanifolk bär på den typiska haplogruppen J2/ J-M172. Det bör också nämnas att denna specifika haplogrupp framförallt har återfunnits bland romanifolk på den Iberiska halvön, Brittiska öarna och i Norden samt bland vissa grupper i Östeuropa.

Den släkt som jag personligen riktat störst forskningsfokus på är Stålberg, eftersom jag själv stammar från släkten. Forskningen begränsas dock av källorna och min teori är att släkten på något sätt går tillbaka till de tidigare nämnda Wimmerstedt och Wimmercrantz i Vimmerby och Gränna. Förhoppningsvis kommer jag vidare i forskningen och får anledning att skriva om mina resultat här i Drabbrikan. Vad jag har kunnat notera är dock att flesta i Stålberg-släkten också är släkt med Hartman och det norska Stor-Johansfolket, som längre tillbaka härstammar från bl.a. Peter Nilsson.

Av så kallade cirkussläkter som är ingifta med svenska resandesläkter finner vi Hertzberg, Eisfelt och Jansen. Till skillnad från de ovannämnda tivolisläkterna, med koppling till Gröna Lund, är det väl belagt att släkterna kom från Tyskland via Danmark under andra hälften av 1800-talet och gifte in sig i svenska resandesläkter. I Danmark är släkterna väl utforskade och beskrivna i Anders Enevigs bok *Danske Rejsende* (2011). Namnet Hertzberg eller Hertzberger förekommer bland sinti på kontinenten och resande i Skandinavien. Släktens svenska gren beskrivs i boken *Eisfeldt – en surrealistisk familj* av Sonny Eisfeldt (2014). Så länge släkterna har funnits i Sverige har de betraktats som en resandesläkt bland andra.

Sammanfattning

I min artikel har jag försökt visa på att termen resande kan ha skiftande innebörd. I en svensk, och norsk, kontext är epitetet kopplat till en specifik grupp, som har nationell minoritetsstatus i både Sverige och Norge. Gruppen ingår också i ett större nordiskt släktskapssammanhang, där romanispråk och romanikultur ingår. För medlemmarna av gruppen är resande självbenämning, dvs. en etnonym.

¹⁷ Bo Lindwall. *Hund-Fias härstamning. Om de resandes ursprung*. Släktforskarnas årsbok 2005.

Samtidigt kan den tyska termen *reisende*, som kan direkt översättas till svenskans "resande", i en tyskspråkig miljö användas för att beteckna människor med särskilda sysslor. I detta avseende skiljer sig tolkningen i en svensk respektive en utomnordisk kontext.

Jag har av flera skäl valt att endast belysa ett litet urval av svenska och norska resandesläkter i den här artikeln. Inte minst av etiska och praktiska. Jag har tagit sikte på att visa att det faktiskt går att finna stöd för vilka som är resande, i betydelsen romanifolk, bland källorna. Släktsammanhanget är centralt bland resande och det är inte alltid som detta framgår när resande berörs. De släkter som kan anses vara resande, ur ett etniskt perspektiv, har benämnts som "tattare" i vart fall ett 10-tal generationer. Trots att ingiften med individer från andra folkgrupper förekommer har resandehärstamningen aldrig sitt ursprung utanför den romanispråkliga, kulturella och genealogiska sfären. Individer som kallats "tattare" utan att höra till en av våra välutforskade resandesläkter utgör sällan mer än en försvinnande liten minoritet i källorna. Dessutom nämns dessa människor enbart sporadiskt. Inte sällan kan deras förekomst knytas till ett namnskick som påminner om kända resande eller att individen i fråga har figurerat i eller runt en resandemiljö. Då exempelvis namn som Holmström, Rosengren och Lindgren.

Sammantaget pekar allt på att den absoluta majoriteten av de individer som i historiska källor kallas "tattare" utgörs av förfäder till resande som återfinns i den forskning som uppstod i mitten av 1900-talet. Då närmare bestämt Allan Etzlers samt Adam Heymowskis forskning. Den förra var verksam under en av rasbiologin präglad tid medan den senare verkade i en period med sociologiskt inriktning. Det vill säga i en tid efter Andra världskriget då rasbiologins teser hade blivit förlegade. Senare universitetsforskning, som har genomförts på 1900-talet och 2000-talet, har egentligen aldrig granskat de individer och anor som Etzler och Heymowski använde sig av i deras forskning, ur ett etniskt perspektiv.

Om man läser Etzlers och Heymowskis källor i ljuset av den genealogiska forskning som har bedrivits sedan 1970-talet kan man identifiera resande som en etnisk minoritet. Man bör dock tänka på att tolkningsresultaten handlar om vilka ställda perspektiv och källor som tillämpas. Man kan exempelvis inte förvänta sig finna judar om man har katolska kyrkböcker som historiska källor. Inte heller kan man förvänta sig hitta samer bland halländska allmogen. Man behöver med andra ord använda sig av olika relevanta källor i olika sammanhang. Det är dock i just detta avseende man många gånger brustit i tidigare forskning. Min mening är att man utgått från på förhand satta utgångspositioner och använt ett alltför begränsat eller för uppgiften olämpligt källmaterial. Detta är en realitet som jag upplever att universitetsknutna forskare i Sverige inte förhållit sig till tidigare. Dessvärre får samma forskare också allt som oftast möjlighet att ge sista ordet vid faktagranskningar när minoriteten romer uppmärksammas.

Arvid Bergman

Flykten från gästgiveriet

- En historia om Lars Magnus Qvick

En novell baserad på Christoffer Eks artikel i Drabbrikan nr 37

Morgonsolen slog skarpa strimmor genom den gråhimlen som låg över skogen. Dimman steg ljudlöst ur markernas dolda härdar och dansade likt älvor mellan trädstammarna. Än täckte snön delar av marken, men snart skulle våren slå ut i sin fulla prakt. Lars Qvick stod framför torpet med hatten i hand. Den kalla morgonluften som fyllde hans lungor vederkvickte honom. I torpet hade de fått *loddepa* i ett par nätter och nu var det dags att färdas vidare. Mestadels för att han måste försöka undslippa den högljudde och frågvisse norske kopparslagargesällen Per Johan Johansson. Under gårdagskvällen anlände han till torpet med sin hustru och lilla jäntunge. Han ville prompt slå följe med Lars, som urskuldade sig med att de måste bedriva handel längs vägen och på annat håll. Trots sin ovilja att befatta sig med norrmannen hade han, till följd av karlens ivriga pockande, ändå gått med på att sammanstråla med honom i gästgiveriet i Lekhyttan. Karlen ville absolut bjuda Lars på en sup. Igår hade han frågat ingående om vad de hette, var de kom från och vad de hade för ärende på sin resa. Uppenbart var att han förstod av vilket folk de var. Under dagen skulle mannen laga några gamla kopparkärl och *förmollra* dem på gården. Måtte han inte hinna fram till gästgiveriet innan vi beger oss därifrån tänkte Lars.

Det friska ögat kisade, det andra, det blinda, bar spår från fältjägartiden. Innanför västen låg passet från landskansliet. Det var deras värn mot kronobefallningsmän och kansliförhör. Hans Maria höll de minsta nära sig uppe på vagnen. Äldsta sonen Olov Fredrik hade hunnit bli sjutton år och var nu karl. Han styrde sitt eget ekipage, en tvåhjulig gigg dragen av en ung och spaltig *grassnija*.

Strax skulle de färdas längs *barodrommen*, landsvägen. Frågan var om de skulle besöka några av torpen därintill vägen som ledde bort till Lekhyttan. Oavsett skulle de besöka gästgiveriet och få sig ett ordentligt lagat skrovmål och en rejäl sup. De sista dagarna hade de fått nöja sig med torrt bröd och lite saltat fläsk som de bytt sig till hos torparn de övernattat hos.

Lars tankar irrade iväg. Han mindes snön, kommandona, de iskalla skyttegravarna och dånet från kanonerna och karbinerna – och så plötsligt väcktes han från tankarna av Marias röst. Han hörde sitt namn som från fjärran. – Lars, ska vi *tradra*? sade hon. Han nickade tyst och smackade med munnen, sedan snärtade han till i tömmarna. Med ett ryck började hästarna röra sig. Vagnen med hans familjen därpå rörde sig makligt framåt. Om turen var med dem så skulle de förhoppningsvis få göra någon handel längs vägen, och dessutom få undslippa den norske gesällen. Gud give - *Du devloske Dad*, tänkte han tyst.

Gästgiveriet i Lekhyttan

Dörren gnällde klagade torrt när Lars slog upp den med stadig hand. Värmen där inifrån slog emot dem. Spiseldens rök blandades med dofterna från svett, vått ylle, grytånga och öl. Gästgivaren iakttog dem noga. Han mätte dem med blicken och räknade tyst – uppenbarligen var de utav det folk som drar vägarna fram med sina varor och tjänster. För hans del var de ännu bara några munnar att mätta och halsar att väta. De var någon han hade några slantar att hämta av. Men en svag oroskänsla började ändå krypa i honom. I sin ungdom hade han själv tjänat kronan och stridit mot ryssen i de östra delarna av riket, i Karelen. Det som nu inte längre var en del av riket. De där folket var till synes ett slags krigarfolk, det visst han, för han hade träffat på dem i fält. Varenda en av de han mött hade utmärkt sig i slagen som stod. Inför officerare var de fåordiga och lågmälda. De förde sig rakryggat och respektabelt, men lät för den sakens skull inte hunsas såsom de gemena soldaterna från allmogebefolkningen. De drog sig varken för att svara emot eller dra blankt, det hade han fått erfara mer än en gång. De briserade med samma hast och våldsamhet som grenadjärernas granater. Det gällde bara att inte elda på deras luntor. Nu var de till synes bara en enkel familj, som besökte hans gästgiveri, som väl var. Värre vore om de kom flera vagnslav av dem. Men för den sakens skull skulle han ta sig i akt, för att de inte var lätta att handskas med, det visste han väl.

Lars satte sig med familjen vid ett bord intill den öppna eldstaden. De skulle få sig ordentligt med varm mat och en värmande sup. Sedan de hängt av de fuktiga och kalla ytterplaggen fick de in en gryta med fläsk och potatis, med lite hårt rågbröd, lite smör och hård ost. Den råa och bitande vårvinterkylan hade trängt ända in i benmärgen på honom. Stackars de små livet tänkte han och såg på sina barn. Intill eldstadens sprakande bål skingrades kylan snabbt. Supen med brännvin värmdes likt en eld i bröstet på honom. Han log förnöjsamt när han *dikkade* barnen äta glupskt av den varma maten. När de lika glupskt drack av den ljumna dricka-blandningen rann den längs hakan på dem. Svagdricka med mjölk hjälpte de små att växa sig stärka och friska, det visste han. Längs vägen från *loddepan* hade de gått bet om handel. Ingenstans ville folk göra en handel. De var alltid trögt såhär i den sista vintertiden. Annat var det när våren bröt ut. I *kaschtinjan* bak på vagnen hade de mat för i alla fall ett par veckor, så än fanns det ingen fog för oro. Men det skulle strax ändra sig.

Plötsligt slogs dörren upp och i den stod den norske kopparslagargesällen Per Johan Johansson med ett brett leende. När hans blick mötte Lars' nickade han glatt och klev bort till där de satt.

– Det ska bli gott att få nået värmande, sade han glatt på norska och satte sig ned med sin hustru och lilla flicka på långbänken.

– Nu ska vi få oss litt brännevin, sade han.

– Nåja, men den första står jag för, insisterade Lars.

Samtidigt som de svalde den sista av de beställda suparna klev en man fram till bordet och sporde efter deras papper. Passen skulle fram på bordet, beordrade han bryskt. Men vem var denne man? Han var då sannerligen inte gästgivaren själv. För gästgivaren skulle passen visas, men ingen annan hade befogenhet

att syna hans papper, det visste Lars. Hans egna handlingar var i ordning, men sonens var utställt på ett annat namn—Gustaf Wallin— hans äldre bror. Tillika gällde för resa på andra orter, och andra datum än Lars pass. Bäst vore om de kunde slippa visa handlingarna och han svarade mannen tvärt: "Det angår dig icke, det hörer gästgivaren till."

Den norske gesällen plockade genast fram sitt pass och räckte fram till karlen. Han granskade dem och lämnade snabbt tillbaka dem.

– Men snälle karl, la nu mannen inspektera deres pass så blir den saken afklart, sade norrmannen.

Hans bedjande blick gjorde att Lars gav med sig och lämnade över sitt och sonens respass till karlen, som granskade papperna ingående. Wallins pass var utgången och utställt för resa i motsatt riktning, till Värmland från Närke, dit följet nu uppgav sig vara på väg till.

– Vem av er är Gustaf Wallin? frågade mannen. Det är jag svarade sonen.

– Heter inte du Olav? Sade norrmannen och gapade häpet.

Inspektören hejade till och förstod att det var något som inte stämde med passet.

– Passet verkar inte stämma, sade han bryskt.

Lars *kerade jakken* till sonen. Han förstod faderns tecken som bestod av ett enda ögonkast - "Var tyst, det här sköter jag".

– Det där har du missförstått. Min son heter Gustav, men vi kallar honom för Olov i familjen. Det är efter min hustrus bror, som han är så lik. sade Lars åt gesällen.

Mannen som granskade passet glodde på Lars och Olav med en misstänksam blick. Sen tittade han bort på Maria med barnen.

– Jag förstår nog, sade han. Passet är utgången och det utfärdades den 14 januari 1838. Alltså i fjol och inte i år. Och lika lite då gällde det för resa dit ni är på väg. Vi får tillkalla kronobefallningsmännen.

Nu eskalerade situationen hastigt. Svordomar och hotelser flög genom luften från Lars.

Maria hade redan anat vad som var på väg att ske och hade avlägsnat sig med barnen så fort mannen hade börjat ställa frågor. Ute på gårdsplanen stod de båda ekipagen körklara, med barnen pålastade.

Olov knuffade till kontrollanten och drog samtidigt broderns utgångna pass ur händerna på mannen och rusade ut genom dörren. Hack i häl följde Lars och innan någon hann förstå vad som hände körde följet med hästarna i fullt spann bort från gästgiveriet.

Tumultet vid Brickebacken

Efter ett par-tre kilometer stannade följet till i en glänta intill *drommen*. Efter den hastiga flykten i hög hastighet behövde flåsade hästarna tungt. De behövde stanna till för att vila dem.

– *Bengalo burobeng, motte lo ja're bengeste!* muttrade Lars ilsket.

– *Stila dé forr tchavana*, sade Maria med mjuk röst. Barnen skulle inte oroas i onödan.

Vägen föll svagt mot sänkan där de stod. Längs diket löpte en mörk strimma av skör is över stiltjevattnet däri. I fjärran hördes fåglar kraxa. Yxhyggen vid torpet på andra sidan ängen hade tystnat. Det var som om alla ljud höll andan innan någonting brast. Sen kom ett dovt yxhugg igen. Någon var i färd med att hugga ved till en härd.

Nu såg Lars att gesällen som *tchallade* Olov på gästgiveriet hade följt efter dem. Hans häst ledde honom över krönet på vägen som ledde rakt mot deras rastplats.

När norrmannen närmade sig såg Lars att han var illröd i ansiktet.

– *Devloske Dad*, måtte han nu *tchi* ställa till med nåt, mumlade Lars.

Karlen stannade sin vagn och hoppade viget ned.

– Vad var det som skedde där? skrek han i falsett. Har dere ikke ordning på deres rejsepapir? La mig se dem!

– Lugna ner dig karl, allt var bara ett missförstånd, sade Lars.

– Dere kaller gutten for Olav, men i hanses rejsspass står Gustaf. Hvordan ska de vare egentligen? La mig se papirerne deres, skrek han högt.

– Vad har du i våra ärendena att laga, sade Lars med hög röst och stirrade med hotfull blick på mannen.

– Jag tog er för hederliga män, trots att jag kunne skönje vilket folk ni är utav. Enfaldig som jag är. Jag burde veta bedre, skrek han med kraxande röst. Nu blir jag och blandat in i deres løgnerier.

Han begärde prompt att få se passet igen och sprang hastigt fram mot Olov.

– Stå stille! sade han med en röst som nu bar kommando.

– *Rakka dé tchavo*, skrek Lars åt sonen.

Kopparslagares stadiga grepp grep fatt i Olovs vänstra rockärm. Själva ordet *tchavo* – pojk – brände hans stolthet. Sjutton år gammal var han en vuxen karl, han hade sin egen *grej å vorrdri* och hade sin *pirrni* som han skulle *ava rommedint to*.

Olov drog sig smidigt undan på tvären och vred sig blixtnabbt mot gesällen, som genast förstod vad som var på väg att ske. Han hade sett kniven som hängde i bältet och hade hört historierna om detta folks färdigheter med kniven, men där han stod kunde han inte hejda ynglingen. Han var inte tillräckligt snabb. Kniven sjöng i luften likt skriket från en skrämmd fågel när sjuttonåringen i en svepande rörelse slet upp sin *tchuring* och med ett kvickt drag skar ett djup snitt över norrmannens vänsterhand. Det sylvassa bladet skar ned till benet och kapade senorna. Samtidigt som greppet blev slappt började illrött blod pulsera våldsamt ur det djupa såret. Maria drog fort de mindre barnen till sig och började springa bort från platsen.

Från där han stod missuppfattade Lars händelseförloppet. Ur hans vinkel såg mannen ut att fatta tag i sonen och greppa efter sin egen kniv. Innan han hunnit reagera såg han blodet spridas över sonens rockarm. Till varje pris måste norrmannen stoppas från att skada sonen och Lars reagerade instinktivt och förde snabbt handen till *tchuringen*.

– *Miro tchavo*, ropade han högt och som i en dröm nästan flög han de knappa metrarna mellan honom och mannen. Med ett stadig grepp om skaftet *hovvrade* han karlen så hårt att hela bladet begravdes i hans axel.

Norrmannen skrek högt och stapplade åt sidan. Fadern och sonen grep reflexmässigt efter sina *tchukknijar* och slog våldsamt efter mannen som blodig föll ner i diket. Panik och ilskan sköljde genom Lars som kastade sig över mannen i diket.

I rent vansinne drog han ut kniven ur gesällens axel och högg mot hans huvud.

– Pappa, *mo tchill lo!* Jag är oskadd, ropade Olov och grep tag om sin far.

Världen började snurra allt hastigare. Luften var fylld av det metalliska lukten av blod. Flykten som hade börjat tidigare på dagen hade nu fått en ny vändning. Det som till en början rörde en utgången passhandling hade nu urartat i en grov våldshandling. En som gav helt andra påföljder. Det var Lars väl medveten om. När han ställde sig upp tänkte han i sitt stilla sinne - förbannade norrman.

– *Motte beng ka pre hellko dé*, svor han åt den illa tilltygade mannen och spottade på marken.

En ny situation

Ett stycke bort hade torparen bevittnat allt som gick att se utan att träda över tröskeln. Nu sprang han över hagen som gränsade till vägen med ett stengärde.

Plötsligt hördes hovslag uppifrån backen. Innan Lars hann vända sig hörde han Olov ropa

– *Dikk odojj, je klisto mosch!*

Lars vände sig och såg en man komma ridande på vägen i hög fart. Uppenbarligen hade han sett vad som utspelat sig nyss, åtminstone delvis.

– *Le grejjen!* ropade Lars åt sonen och ryckte loss fimmelstången från vagnen.

Hästen gnäggade oroligt och Olov tog ett fast tag i grimman på hästen. Djuret kastade med huvudet och ryckte med bakbenen.

Lars rusade ut och ställde sig mitt i vägen med den långa fimmelstången över höften. Han måste försöka stoppa karlen på hästen.

På andra sidan gärdet manade torparen på den blodiga vadmalsklädda norrmannen att ta sig över gärdet. Till honom och räddningen. Av ren viljestyrka lyckades den blodiga mannen kravla sig upp ur diket och över till mannen som fångade honom i sin famn. Han skälvde i hela kroppen när han sakta styrdes över hagen mot stugan halvt hängande över torparens axlar.

Lars och Olov hade fullt fokus på den hästburne mannen som kom emot dem i full galopp. Torparen vid gärdet hade de inget märkt av.

När hästen susade förbi försökte Lars stöta till karlen med den låga stången, men missade.

– *Bengeste!* svor han högt

Lars ville nu slita hela världen i bitar. Nu gällde det att *nascha*. Han ropade åt sonen att följa honom in i *veschen*. De måste försöka undkomma det som komma skulle.

Medan far och son flydde rakt in i den täta granskogen leddes den illa sargade gesällen in i torpets värme och lades försiktigt ned på en brits. Torparens fru gav sig genast i färd med att se över hans sår. Hon

pressande linne mot såret, medan hans läppar mumlade oförståeliga ord. De lät som om de var komna ur botten på djupa brunnar.

– Käre Gud, mor, lille jänsta mi, skrek mannen plötsligt med hög röst och stirrade sen med glasartad blick rakt in i torparhustruns ögon.

– Detta är min dödsstund! sade han med halvkvävd röst. Sedan slocknade han, ner i en djup sömn, omtöcknad av blodförlust och plågad av drömmar, om blodspår i snön.

– Vart ska vi ta vägen, frågade Olov sin far, märkbart andfådd.

– Bort, så långt bort vi kan komma från den här förbannade platsen. Innan det är för sent, svarade fadern.

– Men hästarna och vagnarna! Vad ska hända med dem? frågade Olov.

– *Mukk dollen*, mor tar hand om dem, och kan hon inte det så får det bli som det blir. Bara vi *tchi avar stilldo*! flåsade Lars tillbaka.

Det fanns inget kvar att hålla igen för. De halvt sprang och halvt lunkade mellan tallar och gran. De snöfria gläntorna var få och deras flyktväg lämnade väl synliga spår i den snötäckta skogen.

Ett högt pris

Lars och Olov hann inte långt. En bit in i skogen blev de påträffade och anhållna. Efter en kort rannsaking skickades de till Örebro. Maria och de små hade också fångats in, men försatts på fri fot efter de första förhören. De hade inte varit delaktiga i händelsen.

Slottshäktets väggar var kalla och fuktiga som brunnar. Luften var unken och stank av gammalt hö, fukt, trä, järn och *mutter*.

I häktescellen satt nattens kyla kvar även på dagen, likt en mörk hinna över huden. Lars och Olov tittade upp när dörren öppnades. Det var dagens portion av vatten och torrt bröd.

Rannsakingen var den första prövningen. Lars hade svarat på de frågor han måste. Hans mening var att de hade ätit tillsammans och lämnat gästgiveriet när de blivit påhoppade av man som i aggressiv ton hade ifrågasatt deras heder. Det hade gått hastigt, men lugnt, till väga. Ingen kniv hade varit dragen. Gesällen hade kommit i fatt dem och blivit våldsam. De hade bara fredat sig själva. Orden travades som ved på hög över ett dike, men traven blev för hög och föll omkull. Nämndemannen lade fram två knivar som hittats vid platsen

– Här ser vi två slitna, smala knivar, av det slag tattare bär, sade han.

Vittnen från gästgiveriet mindes att de hade burit sådana, i blänkande slidor vid höften.

Prästen från Stavnäs skrev att Lars var född i Skåne och hade tillbringat en tid i hären, men annars alltid hållit sig på kringresande fot. Både i Norge och här i landet.

– Den tilltalade har varken varit kyrkskriven eller skattskriven, vad jag kan finna, lästes det upp i rätten. Med de orden avslutade prästen sitt brev. Det räckte! Hans utsago var myndig och att lita på. Det var som om världen blev ordnad och sann när orden kom från en präst. Lars grimaserade illa åt hans ord som lästes upp i rätten, och svalde förtreten som dåligt bröd.

Vittnena var också samstämda. Turbulens hade utspelat sig på värdshuset. Sällskapet hade ätit och druckit, men sedan vägrat visa sina pass. Ett högljutt samtal hade uppstått. Sedan hade de flytt från platsen i väldig hast. Om vad som sedan hänt vittnade torparen och hans dräng, som stått och huggit ved när misshandeln utspelade sig. Vid rastplatsen hade man funnit blodiga spår i diket. Gesällen låg ännu på lasarettet, sårbunden och med ena handen krympling. Orden han uttalat där han togs in i torpet och fann sin räddning vägde tungt:

– Detta är min dödsstund, hade han sagt, och sedan svimmat konstaterade rätten.

Målet gick till högre instans och tillbaka för ny rannsaking. Den första var bristfälligt, sade de i Svea hovrätt. Fler ord behövdes. Lars och Olov fördes med fångtransport åter mellan cellen till rätten. De stod fast i sina nekanden och rätten kallade det "fräckhet".

Domen kom till slut, som domar gör. Följden blev ära förlustig, böter för förfalskningsbrott och bruk av dödligt våld med kniv i slagsmål. När bötessumman inte kunde betalas blev det landets strängaste påföljd. Tjugoåtta dagar fängelse på vatten och bröd. Ett straff långt mindre än de månader de hade suttit i häktet under rannsaking och i väntan på dom, men ack än så hårt efter den långa tid som redan förflutit i fångenskap.

Under tiden höll sig Maria på vägarna med de yngre. Hon försörjde sig genom att *manga* och *summa* i bydgen. Sedan så greps hon i trakterna av Örebro, införpassades och sändes så småningom med barn och svärdottern till Karlstad.

Följden av månader i en cell med vatten och bröd som enda kost tog hårt på Lars. När han skrevs ut från kronohäktet i Karlstad den femtonde januari 1840 skrevs det att han var skallig, hade kramper och mörka ringar under ögonen. Den forne fältjägaren, då stark som en oxe, var nu en bruten man, 58 år gammal och förbrukad.

Världen utanför var samma vinter, som han mindes, det var samma väg, men benen i hans kropp mindes bara den hårda britsen. Skulle han utan häst och vagn lyckat ta sig hem till Stavnäs en sista gång, över det snötäckta landet. Skulle orken bära? Det visste endast *Devel'n da'pre, dre bollepan!*

Inom ett år eller två skulle Lars vara borta, återbördad i jorden och åter bland de sina, i *bollepan*.

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Frantzwagner Sällskapet är en ideell organisation som är öppen för alla som vill delta i verksamheten och som följer organisationens mål, syfte och stadgar. Vår målsättning är att alla delar av verksamheten och resultaten av dem ska vara kostnadsfria och tillgängliga för alla som önskar ta del av dem. Inget krav på medlemskap föreligger för att ta del av och delta i verksamheten. Ansökan om medlemskap skickas via kontaktformuläret på vår hemsida www.frantzwagner.org tillsammans med en redogörelse om på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet.